

BLADWIJZER

wegwijs met Heemkunde Vlaanderen

april 2013 • 07

Inhoud

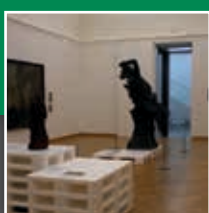
Beheer en organisatie:

- Over het muurtje kijken
Verslag van de studiedag Heemkunde Actueel II
- Op bezoek bij... LECA
Landelijk Expertisecentrum voor Cultuur van Alledag
- Beter voorkomen dan genezen
Lokale erfgoedverenigingen en btw
- Jongeren en heemkunde
Zijn jongeren tussen 14 en 18 jaar een onbereikbare doelgroep voor heemkundige kringen?

Onderzoek:

- Op zoek naar digitale bronnen

Ontsluiting:

- Tentoonstellen voor beginners
- Filmpjes in de erfgoedpraktijk

Activiteit in de kijker

COLOFON

- **Verantwoordelijke uitgever:**
Fons Dierickx
Grote Baan 193
9310 Herdersem
- **Contactgegevens:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
Zoutwerf 5 - 2800 Mechelen
T 015 20 51 74
www.heemkunde-vlaanderen.be
info@heemkunde-vlaanderen.be
- **april 2013 - nr.7**
- **Eindredactie:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
- **Lay-out en druk:** drukkerij De Bie

Over het muurtje kijken

Verslag van de studiedag Heemkunde Actueel II

Diversifiëren is niet meteen het makkelijkste thema. Toch hebben heemkringen die ‘over het muurtje’ durven kijken heel wat te winnen. Dit was althans de boodschap die Heemkunde Vlaanderen op de studiedag ‘Heemkunde Actueel II’ (17 november 2012) bracht. Tijdens deze jaarlijkse expertise-deling wisselen vrijwilligers en professionelen uit de cultureel-erfgoedsector ervaringen en standpunten uit. Dit jaar stond het thema ‘diversifiëring van het heemkundig landschap’ centraal. De inspirerende voorbeelden die tijdens twee plenaire lezingen en drie parallelle thematische workshops werden belicht, bewezen alvast dat diversifiëren op heel wat manieren in de praktijk kan worden gebracht.

Samenwerken met andere sectoren

Floortje Vantomme van *tapis plein* beet de spits af met een bijdrage over het samenwerken met andere sectoren. Vertrekkend vanuit de concrete werking van *tapis plein*, presenteerde ze het publiek een waaier aan mogelijkheden om transversale samenwerkingsacties op te zetten. Een logisch aanknopingspunt daarbij is het feit dat heel wat lokale verenigingen – meestal zonder het zelf goed te beseffen – in de weer zijn met immaterieel cultureel erfgoed. Heemkringen die de hand reiken aan bijvoorbeeld carnavalscomités of sportverenigingen slaan zo twee vliegen in één klap: een vruchtbare samenwer-

Het krulbollen heeft een unieke plaats in dagelijks leven van veel Meetjeslanders. Met de reizende tentoonstelling ‘Expo Krulbol’ werd deze volks-sport in de kijker gezet.

king waarbij het immateriële erfgoed voor de toekomst kan worden bewaard (of ‘geborgd’) en een stimulans aan het erfgoedbewustzijn bij de lokale verenigingen in kwestie die op termijn tot meer initiatieven kan leiden.

Bovendien bieden samenwerkingsacties ook kansen aan heemkringen om hun jarenlange expertise in het bewaren en doorgeven van het ‘geheugen’ van de vereniging (het archief) ten dienste te stellen van andere lokale spelers. En die expertisedeling hoeft niet enkel passief te gebeuren. Gezamenlijke activiteiten die focussen op het ‘doe-aspect’ en beleving centraal stellen, bereiken vaak een verrassend groot en nieuw publiek. Denk maar aan het project ‘Dat is boks’ van het *Huis van Alijn* of de heropleving van het krulbollen in het Meetjesland via ‘Expo Krulbol’.

Doe-erfgoed bij uitstek is te vinden bij de ambachten. Vantomme gaf daarom de tip aan heemkringen om ook in het kader van de ‘Week van de Amateurkunsten’ eens een activiteit op te zetten. Acties zoals ‘Kant XL’, waarbij een reuzenkantwerk werd gelanceerd, zetten niet alleen een stukje immaterieel erfgoed in de kijker, maar zijn bovenal leuke en sociale evenementen waarbij ontmoeting centraal staat. Op een zelfde manier kan samengewerkt worden met natuurverenigingen: tijdens natuurhistorische wandelingen kunnen interessante weetjes over de streek en het al dan niet verdwenen erfgoed. Het sociale aspect van dergelijke activiteiten is vaak de toetssteen voor een geslaagde actie.

Vantomme wees er op dat heemkringen nog verder kunnen gaan en sociale barrières effectief kunnen slechten via samenwerking met buurtverenigingen of zelfs armoedeverenigingen. Het reuzenproject van de vzw *OpgewekTienen* bijvoorbeeld brengt kansengroepen in contact met erfgoed. Zo dragen

onder meer vrijwilligers van de armoedevereniging *Erm 'n Erm* de reuzen rond en wordt momenteel gewerkt aan een *Murga*, een soort fanfare die de reuzen tijdens hun tocht kan begeleiden.

Diversifiëren kan dus op honderdeneen manieren. Hoe je ook diversifieert, een nieuw en ander publiek bereiken moet in de eerste plaats gebeuren via leuke en originele activiteiten zoals het 'Museum voor 1 dag', waarbij mensen zelf de collectie van een tijdelijk museum bijeenbrengen. Om als heemkring een ander publiek binnen te krijgen, moet je dus, zoals Vantomme ons meegaf 'op andere manieren naar buiten komen'. Een belangrijke les daarbij is geduld. Wat vluchtige en eenmalige evenementjes lijken zonder impact op de dagelijkse werking en het ledenbestand van een vereniging kan de kiemen in zich dragen van een structurele en vruchtbare samenwerking.

Tips voor het samenwerken met andere sectoren

1. Neem initiatief: doe zelf een voorstel tot samenwerking!
2. Zoek gedeelde interesses of passies en ga daar rond aan de slag.
3. Wees flexibel: sta open voor bijsturen van het oorspronkelijk idee en wees bereid om te onderhandelen.
4. Ga op zoek naar een win-win situatie voor elke partij.
5. Grijp kansen: hang je karretje aan bestaande evenementen, organisaties,...
6. Wacht af: de meerwaarde ligt soms meer in de samenwerking zelf dan in het concrete resultaat van een activiteit.

Of... durf en laat je verrassen: Vraag eens een aantal onbekenden op de koffie en ga samen op zoek naar mogelijkheden om samen te werken!

Met migranten in zee

Geduld is ook het codewoord bij het nastreven van culturele diversiteit. In een tweede plenaire lezing gaven Piet Creve (AMSAB-ISG) en Karim Ettourki (KADOC) vanuit hun ervaringen bij het opstellen van de 'stafkaart van het migrantenmiddenveld' een aantal tips om als heemkring met migrantenorganisaties in zee te gaan.

Het project 'Stafkaart van het migrantenmid-

denveld en zijn erfgoed in Vlaanderen en Brussel (1830-heden)' ging eind 2008 van start vanuit het groeiend bewustzijn dat door de verzuiling van het Vlaamse verenigingsleven en bijhorende 'verzuilde archivering' in de kleurarchieven het erfgoed van migrantenorganisaties tussen de mazen van het net dreigde te glippen. Met de financiering van het FWO zetten het KADOC, KU Leuven en het AMSAB-ISG daarom een inventarisatieproject in de steigers. Vanaf 2010 brachten ze het middenveld verder in kaart met de steun van de Vlaamse Overheid onder de vorm van een cultureel-erfgoedproject dat zelf een staaltje van brede samenwerking werd: het Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed (FARO), het Expertisecentrum voor Islamitische Culturen (MANA) en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) stapten mee in het verhaal. Naast het oplijsten van migrantenorganisaties in diverse steden werd in het kader van dit project ook vorming rond het bewaren van erfgoed ingericht, werd er een website gebouwd en werd de interne samenwerking gestimuleerd.

Piet Creve en Karim Ettourki gaven tips aan heemkringen om met migrantenorganisaties samen te werken.

Door het opstellen van een repertorium van migrantenorganisaties raakten de twee sprekers steeds meer vertrouwd met de kenmerken van dat middenveld zelf. Een middenveld dat – hoewel het deel uitmaakt van het Vlaamse middenveld - bevolkt wordt door vele migrantenorganisaties die vaak heel moeilijk in beeld te brengen zijn. Dat heeft niet alleen te maken met het feit dat er weinig koepelorganisaties zijn (en weinig verenigingen in kleine steden bij zo'n koepel zijn aangesloten), maar ook met het probleem om een 'migrantenor-organisatie' te definiëren. De term 'migrant' op zich

is niet alleen problematisch, maar bovendien zijn verenigingen ook onderhevig aan constante evoluties, bijvoorbeeld in het ledenbestand of in de doelstellingen. De ene migrantenorganisatie is met andere woorden de andere niet.

Dat maakt dat er geen toverformule bestaat die automatisch tot een geslaagde samenwerking leidt. Vertrouwen is natuurlijk cruciaal, zoals bij elke samenwerking. Daarnaast gaf Piet Creve het publiek nog vier concrete tips mee. Ten eerste zorg je er best voor dat er sprake is van een herkenning. Migranten moeten zich herkennen in het brede erfgoedverhaal. Ten tweede ontstaat er idealiter een 'wow-moment'. Zo'n wow-moment en herkenning vonden bijvoorbeeld plaats toen Turkse senioren, op uitnodiging van SamenAnders (SAMA), een Vlaams-Turkse vereniging, een bezoek brachten aan het landbouwmuseum waar ze geconfronteerd werden met werktuigen die ze zelf nog hadden gebruikt. In een derde en vierde tip vroeg Piet Creve aandacht voor twee spanningsvelden: de spanning tussen vrijwilligers en professionelen en die tussen product en proces. Hoewel de klemtoon vaak ligt op het afgewerkte eindresultaat van een samenwerking, mag de waarde van het samenwerken op zich niet onderschat worden. Zo'n proces vraagt tijd en geduld. Voor heemkringen die de uitdaging aandraven om eens 'over het muurtje' te kijken, lijkt 2014 een uitgelezen moment. Dan is het precies vijftig jaar geleden dat Vlaanderen de eerste migratieverdragen sloot met Turkije en Marokko. Die herdenkingen zouden tot tal van gezamenlijke activiteiten van heemkringen en migrantenorganisaties kunnen leiden.

Na de twee inleidende lezingen, kregen de deelnemers in drie thematische workshops de kans om aan de hand van best practices verder over het thema te debatteren.

Culturele diversiteit in praktijk

Erfgoed Lommel: samenwerken met Turkse en Marokkaanse migranten

De workshop 'heemkunde en culturele diversiteit' opende met twee goede voorbeelden van een geslaagd huwelijk tussen heemkunde en culturele diversiteit. Eerst vertelde Ferdi Geerts van *Erfgoed Lommel* over hun samenwerking met Turkse en Marokkaanse migranten in Lommel. Hoewel de vraag om 'iets' rond erfgoed en allochtonen te doen aanvankelijk van de Vlaamse overheid kwam, gingen de

vrijwilligers van Erfgoed Lommel de uitdaging aan. Daarbij kwamen ze al snel tot de conclusie dat de sleutel tot succes bij het erfgoed van de migranten zelf lag. Op basis van interviews en het opsporen van brieven, foto's, geluidsmateriaal,... zou men het verhaal van de eerste migranten vertellen. Het project leidde tot een aantal geslaagde acties zoals onder meer een publicatie op basis van de getuigenissen en de tentoonstelling 'Onze helden kwamen van ver' in het kader van Erfgoeddag.

Bij Erfgoed Lommel werkte Ferdi Geerts samen met Turkse en Marokkaanse migranten.

Uit de ervaringen van *Erfgoed Lommel* kunnen andere heemkringen heel wat opsteken. Drempels blijken bijvoorbeeld zowel bij Vlamingen als bij migranten te bestaan. Taal speelt hierin natuurlijk een cruciale rol. Zo was de hulp van een stagiaire essentieel om de Turkse verhalen te vertalen. Maar taal vormt niet alleen in letterlijke zin een barrière. Ook de woordenschat die bij cultureel-erfgoedverenigingen ondertussen gemeengoed is geworden, kan voor problemen zorgen. Zo verliep het eerste contact met migrantenverenigingen soms stroef omdat zij niet begrepen wat 'erfgoed' precies is. Het bewustzijn van het belang van erfgoed groeit immers ook pas door het expliciet te benoemen. Het verhaal van *Erfgoed Lommel* toont aan dat dergelijke drempelvrees overwonnen kan worden door aan te knopen bij positieve ervaringen die migranten in het verleden opdeden met bijvoorbeeld de (Vlaamse) culturele sector. Zo was een van hen als kind betrokken bij een educatief project in het museum van *Erfgoed Lommel*. Dat creëerde een zekere openheid voor een nieuw cultureel-erfgoedproject. Daarnaast maakte het getuigenis van Geerts ook duidelijk dat een samenwerking tussen erfgoedverenigingen en migrantenorganisaties een win-

winsituatie is. Door beroep te doen op de *knowhow* van een lokale erfgoedvereniging krijgen migranten met hun activiteiten toegang tot andere communicatiekanalen en/of kunnen ze een breder publiek aantrekken. Zo werd het voorstel om een internationaal kinderfeest als activiteit op Erfgoeddag te organiseren eerst niet aanvaard door de nationale organisatie van Erfgoeddag; na een kleine ingreep door *Erfgoed Lommel* – de toevoeging van een tentoonstelling rond het thema ‘Helden’ – wel. Heemkundige kringen hebben op korte termijn natuurlijk heel wat te leren uit de ervaringen die ze tijdens zo’n samenwerkingsproject opzetten. Maar de winst op lange termijn is minstens even groot. Zo lijkt de groeiende belangstelling van de Turkse gemeenschap voor haar eigen verleden ook te resulteren in een toename van de interesse voor het Vlaamse erfgoed.

De tentoonstelling ‘Onze helden kwamen van ver’ kon rekenen op veel belangstellenden.

De scheidslijn tussen Turks en Vlaams erfgoed is bovendien vaak minder duidelijk dan wordt aangenomen. Erfgoed hoeft met andere woorden niet altijd een wij-zij-verhaal te zijn. Een uitstekende tip van Geerts was dan ook om in de toekomst meer te zoeken naar erfgoed dat ons verbindt. Zo blijkt zaklopen bijvoorbeeld ook deel uit te maken van het Turkse erfgoed.

Verder werd aangehaald dat de ene migrantenvereniging de andere niet is. Er bestaan heel verschillende stijlen en organisatiestructuren, de een al informeler dan de andere. Daarmee rekening houden is essentieel. Tot slot wees Geerts op het feit dat een samenwerkingsproject meestal geen strategische keuze is, maar vaak een kwestie van toevallige opportuniteiten.

Heemkunde Vlaanderen: 30 jaar Ghanezen in Gent

De bekommernis om het eigen migratie- en integratieverleden voor het nageslacht te bewaren, was ook bij de tweede case, die in de workshop rond et-

nisch-culturele diversiteit werd toegelicht, het vertrekpunt. In dit voorbeeld ging het om het verhaal van de Ghaneese gemeenschap. Een integratieverhaal dat startte in 1982, toen de eerste Ghanezen zich in Gent (en in de rest van Oost-Vlaanderen) vestigden. Om dit verhaal te reconstrueren werd een project rond mondelinge geschiedenis opgezet. Op vraag van de FZO-VL (Federatie van Zelforganisaties in Vlaanderen), Ghana Union en het Centrum voor de ontwikkeling van de Jeugd van Ghana zorgde Daphné Maes van Heemkunde Vlaanderen voor de nodige begeleiding bij het uitwerken van dit project. Heemkunde Vlaanderen zorgde niet alleen voor ondersteuning en kwaliteitszorg (bv. bij het opnemen en transcriberen van de interviews), maar betrok ook de heemkundige kring van Gent bij het project. Zij riep een werkgroep van Vlaamse en Ghaneese vrijwilligers in het leven om de interviews af te nemen.

Via een bezoek aan het STAM, het Gentse stadsmuseum, konden de Ghanezen kennismaken met het Gentse erfgoed.

De inzet van de vrijwilligers resulteerde ondertussen al in tien interviews. Het streefdoel is een 20 tot 25 gesprekken, waarbij zoveel mogelijk verscheidenheid wordt beoogd. Zowel eerste als tweede generatie migranten komen aan woord en niet enkel succesverhalen worden verteld. Naast het registreren van getuigenissen wil men ook ander bronnenmateriaal (foto's, filmpjes, voorwerpen, ...) boven water halen.

De ontsluiting van al dat bronnenmateriaal gebeurt op heel diverse manieren. In eerste instantie via de website www.ghanezeningent.be waarop ook de interviews worden ontsloten. Daarnaast verwerken het Minderhedenforum en tapis plein een zes-

Tentoonstelling: 30 jaar Ghanese feesten

Familiefeesten en rituelen van Ghanezen in Gent en Oost-Vlaanderen

[Home](#) [30 jaar Ghanezen](#) [Tentoonstelling](#) [Project](#) [COJG](#) [Partners](#)

Tentoonstelling '30 jaar Ghanese feesten'

Sinds 1982 groeit in Gent en Oost-Vlaanderen een Ghanese gemeenschap. Ondertussen is er een zichtbare groep Ghanezen in Gent. Welke feesten en rituelen vieren de Ghanezen hier? En hoe zijn die gebruiken veranderd onder invloed van de migratie en het samenleven in Gent? Tijdens de Gentse feesten loopt van 14 tot 23 juli 2012 een tentoonstelling in café Trefpunt.

[Meer info](#)

tal interviews in een thematische tentoonstelling rond 'rituelen en familiefeesten'. Die thematische tentoonstelling, weliswaar met aangepaste vormgeving, werd een tweede keer ingericht in het kader van de 'Gentse Feesten 2012'. Zoals ook bleek uit het voorbeeld van *Erfgoed Lommel* zorgt het aanknopen bij nationale evenementen voor een groter publieksbereik. Verder werd er een vertelsessie ingericht tijdens een Ghanees 'erfgoedfeest'. Hierop werden geen mondelinge bronnen gemaakt, maar werden wel nuttige contacten gelegd met nieuwe getuigen. In de toekomst zijn er plannen om een educatief pakket uit te werken, staat een project rond 'digital storytelling' (i.s.m. Kif Kif) op het programma en wordt een grote tentoonstelling gepland waarbij een tiental thema's voorgesteld zullen worden. De resultaten van het project zullen gebundeld worden in een brochure en thematisch op de website worden gepresenteerd. Via artikels in heemkundige tijdschriften wil men tevens de doelgroep van heemkundige kringen bereiken.

Naast deze kortetermijnontsluiting is er ook aandacht voor de bewaring van het erfgoed op lange termijn. De samenwerking met professionele partners is daarbij een belangrijke meerwaarde. Zo zal Amsab-ISG de interviews bewaren en ontsluiten. Een bezoek aan het STAM, het Gentse stadsmuseum, zorgde er niet alleen voor dat de Ghanezen

kennis konden maken met het Gentse erfgoed. Het contact met de medewerkers van het museum deed ook bij het museum zelf het verlangen ontstaan om in de toekomst aandacht te besteden aan het Ghanese migratieverhaal in het museum, bijvoorbeeld door middel van videobeelden van Gentse Ghanese feesten in hun filmzaal.

Een project is echter meer dan de tastbare resultaten. Minstens even belangrijk is het proces en de dynamiek die ontstaat tussen de diverse actoren. Om die dynamiek te creëren, moet natuurlijk geïnvesteerd worden in een vertrouwensband, maar eens de drempels weggewerkt, kan een heel mooi project ontstaan. Dat beide verenigingen worden gedragen door vrijwilligers maakt de uitwisseling vaak moeilijk (tijdsgebrek), maar des te interessanter.

De eerste workshop werd afgesloten door Sarah Kaerts van het Minderhedenforum. Zij gaf de toehoorders 10 concrete tips mee om samen te werken met etnisch diverse verenigingen (zie kader).

Tips voor het samenwerken met etnisch-culturele minderheden

1. Ontmoeting? Ga naar activiteiten.
2. Zet in op kennismaking – samenwerking vraagt tijd.
3. Evenwaardige samenwerkingen met win-win.
4. Eigen bestaansreden & corebusiness: zelforganisaties bestaan niet i.f.v. het interculturaliseren van anderen (al helpen ze waar ze kunnen).
5. 't Is niet omdat je iets wil organiseren over Indonesië, dat je ook Indonesiërs hiervoor warm kunt maken (eigenaarschap!).
6. Denk niet in plaats van partners: zet eigen ideeën aan de kant, accepteer partners in de rol die zij zichzelf toebedelen.
7. Niet elk verschil is een etnisch-cultureel verschil.
8. Dé 'allochtoon' bestaat niet: specificeer! 1 persoon vertegenwoordigt niet alle etnisch-culturele minderheden.
9. Samenwerken hoeft niet altijd over het etnisch-culturele aspect te gaan.
10. Ander vakjargon, andere vergadergewoonten, verwachtingen van samenwerken.

Heemkunde en jeugdbewegingen

In de workshop 'heemkunde en jeugdbewegingen' kregen de deelnemers een aantal tips, adviezen en methodes voor een geslaagde samenwerking tussen heemkringen en jeugdbewegingen. Beiden hebben elkaar immers heel wat te leren. Erfgoed is misschien niet de eerste zorg van jeugdbewegingen, op nationaal vlak werden wel degelijk al initiatieven rond erfgoed van jeugdbewegingen ontwikkeld. Zo leidde het project 'Chiro Retro', dat naar aanleiding van *75 jaar Chiro* werd opgezet en waarbij ook Heemkunde Vlaanderen betrokken was, tot enkele producten om jeugdbewegingen te ondersteunen op het vlak van erfgoedzorg en -ontsluiting. Janna Lefevère, die als projectcoördinator één van de verantwoordelijken was voor dit project, gaf toelichting bij het project en vertaalde haar ervaringen in een aantal concrete tips voor heemkringen (zie kader).

Tips voor het samenwerken met jeugdbewegingen

1. Werk rond een concrete gebeurtenis zoals een bijvoorbeeld een jubileum.
2. Zorg dat beide partijen een inbreng hebben.
3. Hou rekening met lokale tradities.
4. Gebruik de talenten van jongeren.
5. Wees niet te belerend.
6. Denk aan de agenda's van jongeren: examens zijn verspreid over het hele jaar!
7. Leer elkaar kennen!
8. Plezier primeert!

Vervolgens kwamen vier vrijwilligers (Jan Bollen, Jos Van Hoof, Frederik Loy en Thomas Jansen) getuigen over een concreet samenwerkingsproject. *Molse Tijdingen* en *Chiro Wezel* sloegen de handen in elkaar naar aanleiding van het 70-jarige bestaan van de jeugdbeweging. Samen gingen ze aan de slag met het verleden van de chirojongens: met hulp van de heemkring werd het groepsarchief geordend, er werd onderzoek verricht naar de beginjaren van *Chiro Wezel* en er werden interviews met chiropioniers afgenomen. Dat resulteerde in een artikel over de geschiedenis van de jeugdbeweging in het jaarboek *Molse Tijdingen*. De ervaringen die beide verenigingen tijdens deze samenwerking opdeden, kunnen voor andere heemkringen bijzonder nuttig zijn.

Zo moet je er als lokale erfgoedvereniging rekening mee houden dat leidingsploegen regelmatig van bezetting wisselen. Bij een project op lange termijn kan dit voor problemen zorgen. De figuur van een volwassen begeleider die in sommige jeugdbewegingen een rol speelt, kan voor een zekere continuïteit zorgen. Schakel deze dus zeker in. Neem ook contact op met gemotiveerde oud-leiding. Hun kennis en hulp zijn vaak onontbeerlijk. Persoonlijke relaties (families, vriendschappen) die over verschillende generaties reiken, vormen het fundament van een goede samenwerking. Houd rekening met de eigenheid van de jeugdbeweging in kwestie en sluit zoveel mogelijk aan bij de interesses van de jongeren. Het erfgoed van jeugdbewegingen is zeer divers en biedt verschillende mogelijkheden. Het meest voor de hand liggend is uiteraard het archief. De kennis van archiefwerking is echter heel beperkt bij de jeugdbewegingen. Toch zijn jeugdbewegingen zich wel degelijk bewust van de waarde van hun ar-

chief en zijn ze er ook aan gehecht. Als heemkring kan je niet zonder meer eisen dat het groepsarchief uit handen wordt gegeven. Je moet steeds zoeken naar de beste oplossing voor alle partijen. Tot slot wezen ze, net als Lefevere, op het belang van plezier tijdens een erfgoedactiviteit.

Molse Tijdingen en Chiro Wezel kwamen hun samenwerking toelichten.

Na deze twee inleidende cases gingen de deelnemers in drie groepjes met elkaar in debat over het thema. Er werden ervaringen uitgewisseld en de verschillende tips die reeds aan bod kwamen, bleken ook in praktijk goed te werken. Uit deze discussies kwamen bovendien nog een aantal extra adviezen mee die heemkringen in het achterhoofd dienen te houden wanneer ze willen samenwerken met jeugdbewegingen. Zo is het belangrijk om in kleine werkgroepjes te werken om mensen gemotiveerd te houden. Verder kunnen jeugddiensten belangrijke tussenschakels zijn omdat ze vaak over veel informatie beschikken. Heemkundigen houden er best ook rekening mee dat jongeren soms terughoudend kunnen zijn om volwassenen in hun leefwereld toe te laten. Hen benaderen via 'hippe' sociale media zoals Facebook (of mail) is geen oplossing. Echt in gesprek gaan (via telefoon of rechtstreeks) is veel efficiënter. Tot slot is het ook raadzaam als heemkundige niet af te gaan op eigen jeugdbewegingservaringen uit het verleden: de jeugdbewegingen anno 2013 hebben de tand des tijds enkel doorstaan door zich aan te passen aan de huidige maatschappij.

Heemkringen die er in slagen een succesvol project met een lokale jeugdbeweging op te zetten, hebben heel wat te winnen. En niet enkel op korte termijn. Via jeugdbewegingen worden jongeren geïntrodu-

ceerd in het verenigingsleven. Deze ervaring kan een opstap zijn naar het lidmaatschap van lokale verenigingen, zoals heemkringen. Jeugdbewegingen zijn immers kweekvijvers voor geëngageerde vrijwilligers.

Heemkunde en gender

Tijdens de workshop 'Heemkunde en gender' boggen de deelnemers zich over het thema gender en de betrokkenheid van vrouwen bij (het bestuur van) een heemkring.

Els Flour van het *Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis* opende de workshop met een uiteenzetting over gendergerelateerde thema's die heemkringen zouden kunnen bestuderen. Genderhistorici onderzoeken hoe het man- of vrouw-zijn een rol speelde in onze maatschappij. Dit blijft nu nog onderbelicht in heemkundig onderzoek. Zo zouden heemkringen bijvoorbeeld een onderzoek kunnen voeren naar de vertegenwoordiging van vrouwen in de lokale politiek. Over dit onderwerp zijn bijzonder veel bronnen te vinden die bovendien ook gemakkelijk te raadplegen zijn. Een ander dankbaar thema om als heemkundige mee aan de slag te gaan is de economische positie van de vrouw. Een positie die in de lokale praktijk vaak verschilde van wat de theorie voorschreef. Bleven de vrouwen in het dorp wel thuis aan de haard? De economische realiteit dicteerde het vaak anders.

Een zicht op situaties in de verschillende dorpen en gemeenten is er momenteel niet. Voor lokaal onderzoek liggen hier heel wat kansen.

Els Flour sneed enkele gendergerelateerde thema's aan.

Een derde mogelijke onderzoekspiste is de geschiedenis van het onderwijs. De evolutie in de curricula, het verschil in leerstof voor meisjes en voor jon-

gens, zijn slechts enkele interessante insteken. Verder is de geschiedenis van de vrouwenbeweging en de impact hiervan op het dagelijks leven eveneens een onderwerp waarop lokaal onderzoek meer licht zou kunnen werpen. Tot slot zouden heemkundigen in hun onderzoek ook aandacht kunnen besteden aan het spanningsveld tussen mannen en vrouwen: welke ideaalbeelden leefden er en hoe hadden die een impact op de dagelijkse omgang tussen mannen en vrouwen?

Nieuwe thema's, nieuwe mensen? Heemkringen die lokaal onderzoek op een nieuwe manier benaderen trekken niet toevallig veel vaker een vrouwelijk publiek aan en hebben ook vaker vrouwelijke bestuursleden. Dat bleek ook uit het daaropvolgende interview met Daisy Decoene van de Dadizeelse heemkundige kring *Dadiginsila*. Met acht vrouwelijke bestuursleden (op een totaal van twaalf) is deze heemkring een echt buitenbeetje en een ideale case om de betrokkenheid van vrouwen bij het bestuur van heemkringen aan te kaarten. Decoene engageerde zich van bij de oprichting van de kring in 1991 als bestuurslid, net als drie andere vrouwen. Het aantal vrouwen is in de afgelopen 21 jaar enkel gegroeid. De verklaring hiervoor moet gezocht worden in het feit dat de voorzitter meestal uit zijn of haar eigen netwerk rekruteert. En dat netwerk bestaat bij een vrouw vooral uit vrouwen. Met andere woorden: eens je één vrouw hebt, volgen er meer. Een vrouw betrekken bij de werking van een heemkundige kring, vereist wel een iets andere aanpak: vrouwen moeten nu eenmaal meer overtuigd worden van hun kwaliteiten. Eens overtuigd, nemen ze graag bestuursfuncties op. Decoene zelf is geen voorstander van 'groepsrekrutering': dat werkt enkel clanvorming in de hand. Vrouwen die reeds actief zijn in de kring zullen zelf wel verder binnen hun netwerk rekruteren. Decoene ziet de toekomst rooskleurig in: ongetwijfeld zal het aandeel van vrouwen in bestuursfuncties binnen heemkringen toenemen.

Daisy Decoene kon de studiedag niet bijwonen, dus sprak ze de aanwezigen toe via een videoboodschap.

Decoenes getuigenis leverde voldoende stof voor een pittige discussie. Uit de voorstellingsronde bleek dat het aandeel vrouwen in de aanwezige heemkringen heel sterk verschilde. Bovendien was er ook geen algemene vervrouwelijking vast te stellen bij alle verenigingen. Sommigen stelden net een afname van de betrokkenheid van vrouwen vast. Een aantal aanwezigen ging bovendien niet akkoord met de stelling van Decoene dat vrouwen best niet in groep worden gerekruteerd. Twee vrouwen in één keer opnemen, leidde bij bepaalde kringen tot betere resultaten. De groep was het echter wel eens over het feit dat vrouwen op een andere manier aangesproken moeten worden dan mannen. Ten eerste moeten ze vaker over de streep worden getrokken. Hen persoonlijk aanspreken op concrete capaciteiten tijdens activiteiten van de heemkring helpt.

De aanwezigheid van vrouwen in bestuursfuncties is dus geen opgaande lijn. Veeleer is er sprake van een slingerbeweging die niet alleen bepaald wordt door maatschappelijke tendensen, maar ook door de specifieke geschiedenis van de kring en de levenscyclus van vrouwen zelf. Tijdens bepaalde leeftijdsperiodes is langdurig engagement (als bestuurslid) voor vrouwen moeilijker haalbaar dan voor mannen. Dat vrouwen geen bestuursfunctie vervullen, wil echter niet zeggen dat ze niet bij een heemkundige kring betrokken zijn. Veel vrouwen bieden 'als partner' van een heemkundige vorser onmisbare hulp bij het opzetten van heemkundige activiteiten.

Die inzet blijft niet zelden verborgen voor het oog van de onderzoeker die de betrokkenheid van vrouwen bij heemkundige verenigingen in kaart brengt.

Conclusie

Hoewel het thema op een erg diverse manier werd aangebracht op deze studiedag, was de boodschap die de deelnemers meekregen globaal dezelfde. Een erfgoedpraktijk en -werking die oog heeft voor diversiteit zowel op het terrein van de organisatie, op het vlak van het publiek, als op het vlak van het aanbod is de enige mogelijke manier om zoveel mogelijk mensen, ongeacht hun taal, achtergrond, leeftijd, geslacht en opleiding, de kans te geven kennis te maken met cultureel erfgoed.

Het team van Heemkunde Vlaanderen

Op bezoek bij... LECA

Landelijk Expertisecentrum voor Cultuur van Alledag

In de reeks 'Op bezoek bij' gingen we ditmaal langs bij het voormalige Volkskunde Vlaanderen. Sinds vorig jaar zet deze organisatie haar werking voort onder de naam LECA. Landelijk Expertisecentrum voor Cultuur van Alledag. Laure Messiaen, Emmie Segers en Liesbet Depauw werken in hartje Gent rond alles wat met het erfgoed van feesten, rituelen en sociale praktijken te maken heeft.

Bladwijzer: De meeste mensen kenden jullie als Volkskunde Vlaanderen. Hoe kwam de naamsverandering tot stand?

Laure Messiaen: "In 2011 dienden wij een beleidsplan in voor de periode 2012-2016. Op basis daarvan werden we door de Vlaamse Overheid erkend als expertisecentrum voor cultuur van alledag. Iedereen die rond dat onderwerp aan de slag is, kan bij ons terecht voor ondersteuning. Toch merkten we dat bij het publiek soms nog de perceptie leefde dat we uitsluitend volkskundig onderzoek verrichten, terwijl ook veel aandacht naar advisering, informeren en sensibiliseren gaat. Met een nieuwe naam konden we dus veel beter weergeven waar onze organisatie vandaag de dag voor staat. Ondertussen kregen we al veel positieve reacties."

Wat is een expertisecentrum?

Een landelijk expertisecentrum voor cultureel erfgoed is een dienstverlenende organisatie die zich inzet om over een bepaalde erfgoed-specialisatie of voor een bepaald erfgoedthema, actoren en erfgoedbeheerders in het veld en daarbuiten te begeleiden en waarbij de doorstroming van kennis en expertise centraal staat in de werking.

(uit: Decreet houdende het Vlaams cultureel-erfgoedbeleid – 6 juli 2012)

Bladwijzer: Waarvoor kunnen de mensen bij jullie terecht?

Laure Messiaen: "In onze werking staat cultuur van alledag steeds centraal. LECA is er voor alle perso-

nen en verenigingen die een bepaald aspect daarvan koesteren en willen bewaren voor de toekomst. Daarbij hebben we aandacht voor zowel materiële als immateriële aspecten. Onze dagelijkse werking is bovendien gelaagd. Enerzijds zetten we in op eerstelijnszorg, door het beantwoorden van vragen over cultuur van alledag. Dat doen we bijvoorbeeld door inhoudelijke informatie te verstrekken of door mensen de weg te wijzen naar literatuur, verenigingen of collega-organisaties die hen verder kunnen helpen."

De medewerkers van LECA geven ondersteuning rond de cultuur van alledag.

"Anderzijds zijn we er specifiek om mensen te helpen met hun erfgoedplannen rond feesten, rituelen en gebruiken. In dat geval bieden wij begeleiding en advies. Verder doen wij ook veel om de zichtbaarheid van de cultuur van alledag te vergroten. Op die manier zetten we eveneens in op sensibilisering. De feestcultuur in Vlaanderen brengen we bijvoorbeeld samen met de betrokken instanties in kaart via de website 'Feestelijk Vlaanderen' (www.feestelijkvlaanderen.be)."

“Daar vind je onder meer een feestregister met een overzicht van publieke feesten in Vlaanderen. Het gaat om feesten die in openlucht georganiseerd worden, gratis toegankelijk zijn en al een aantal jaren bestaan. Ondertussen zijn er al zo’n 500 à 600 feesten in de databank opgenomen. Wie betrokken is bij de organisatie van een dergelijk feest dat nog niet in de lijst is opgenomen, kan dit ook zelf toevoegen. Het reuzenregister is dan weer volledig aan de reuzencultuur gewijd. Langs deze weg worden zowel de reuzenpoppen als de reuzentradities en de reuzenverenigingen in beeld gebracht. Ook hier bestaat natuurlijk de mogelijkheid om zelf informatie toe te voegen.”

“Als netwerkorganisatie werken we geregeld samen met andere erfgoedorganisaties in Vlaanderen. Daarnaast houden we ook de vinger aan de pols van wat er internationaal op het vlak van cultuur van alledag beweegt. Door hierover te informeren en relevante kennis door te geven willen we onze achterban al het nodige aanreiken om hun erfgoed op een duurzame manier over te dragen aan toekomstige generaties.”

Bladwijzer: Wat verstaan jullie dan onder erfgoed?

Laure Messiaen: “Wij vatten erfgoed op als alles wat mensen uit het verleden hebben overgeërfd en willen doorgeven aan toekomstige generaties. In onze werking gaan wij altijd uit van het idee dat erfgoed divers en dynamisch is: personen, gemeenschappen en groepen hebben elk hun eigen gebruiken en gewoonten waar zij belang aan hechten. Door die door te geven aan de mensen na ons krijgen zij ook voor hen een betekenis. Het is belangrijk om te beseffen dat die betekenis in de loop der tijd kan veranderen. Op die manier blijven gewoonten en gebruiken relevant voor degenen die ze koesteren.”

“Erfgoed is steeds mensenwerk. In onze werking stellen we de traditiedragers van dit erfgoed daarom altijd centraal. De kennis en expertise die zij bezitten, is zeer waardevol. Door die te bewaren en door te geven zorgen zij ervoor dat tradities een toekomst krijgen.”

Bladwijzer: Jullie beheren verschillende websites en zijn ook actief op sociale media. Hoe belangrijk is communicatie voor jullie?

Laure Messiaen: “Communicatie met het veld en tussen de verschillende spelers in het veld is cruciaal. Als je niet communiceert, werk je op een eiland. Online hebben we het niet alleen over onze eigen activiteiten, maar spelen we ook een faciliterende rol. Vanuit de reuzenorganisaties is er bijvoorbeeld veel vraag naar contacten met anderen die rond reuzencultuur werken. Met het reuzenregister kunnen wij daar dan op inspelen. Ook op andere manieren proberen we mensen die rond hetzelfde onderwerp bezig zijn, bij elkaar te brengen. Zo organiseren we op 4 mei in samenwerking met het MAS en *La Maison des Géants* in Antwerpen een studiedag over reuzen. Voor iedereen die bezig is met het in stand houden van de reuzencultuur kan dat eveneens een perfect moment zijn om met andere personen en organisaties in contact te komen.”

‘In onze werking gaan we altijd uit van het idee dat erfgoed divers en dynamisch is’, zegt Messiaen.

“De voorbije jaren hebben we een aantal thematische websites ontwikkeld, die een belangrijke schakel tussen ons en het brede publiek vormen. Het zijn interactieve platformen die dankzij de input van traditiedragers een overzicht bieden van de rijkdom en diversiteit van het erfgoed van sociale gebruiken, rituelen en festiviteiten. Er is op dat vlak nood aan betrouwbare informatie. Sinds de doorbraak van Web 2.0 is er een toevloed van consumenten die zelf informatie publiceren via allerlei sociale media, blogs en online fora. De betrouwbaarheid van dergelijke informele informatie is vaak ondermaats. Wij willen betrouwbaar, participatief en eerstehands onderzoek bieden. Op dit moment maakt LECA daarom werk van een nieuwe website,

waarin al onze huidige sites samengebracht worden. Op die manier kunnen we in de toekomst nog duidelijker maken wat er allemaal beweegt op het vlak van cultuur van alledag en welke personen en organisaties daar bij betrokken zijn.”

Studiedag: Op schoulers van reuzen

Tal van mensen en verenigingen zorgen ervoor dat je overal in Vlaanderen reuzen kunt zien wandelen en dansen. De studiedag zoomt in op praktijkvoorbeelden uit binnen- en buitenland om reuzencultuur in stand te

houden. Daarbij wordt uitgegaan van drie invalshoeken: reuzengebruiken, de reuzen zelf en de mensen die alles vorm geven.

‘Op schoulers van reuzen’ wordt georganiseerd door het LECA, MAS en *La Maison des Géants* (i.s.m. Reuzen in Vlaanderen) op zaterdag 4 mei van 10u tot 16u30 in de Permeke Bibliotheek (Auditorium), De Coninckplein 25-28, 2060 Antwerpen.

Meer informatie via www.lecavzw.be

Bladwijzer: Komen jullie vaak in contact met heemkundige kringen?

Laure Messiaen: “Dat gebeurt zelfs heel vaak. Met hen samenwerken is voor ons belangrijk op verschillende gebieden. Veel heemkundige kringen vragen bijvoorbeeld informatie over gebruiken op en leveren informatie aan. Het komt ook vaak voor dat er reuzen bewaard worden in de collectie van een heemkundige kring, die al dan niet samenwerkt met een reuzenvereniging.”

“Heemkundige kringen kennen heel goed de lokale situatie en beschikken over heel wat interessante informatie. In het kader van een begeleidingstraject adviseren wij andere verenigingen daarom geregeld om contact op te nemen met de plaatselijke heemkundige kring. Aan de andere kant kunnen de heemkundige kringen hun voordeel doen met het bredere plaatje dat wij op Vlaams niveau kunnen aanreiken. Ook onze gespecialiseerde handbibliotheek is voor iedereen op afspraak toegankelijk.”

Emmie Segers, Liesbet Depauw en Laure Messiaen stellen hun gespecialiseerde handbibliotheek voor iedereen ter beschikking.

Bladwijzer: Wat staat er in 2013 nog bij jullie op het programma?

Laure Messiaen: “Op 7 april stellen we het nieuwe boek ‘Gildetradities’ voor. Een verhaal van beleving en herbeleving’ voor aan het grote publiek. Dat zullen we doen op een gildedag in Vlimmeren. In de komende maanden volgt ook zo’n gildedag in Retie en Herentals. Zowel het boek als de gildedagen zijn het resultaat van een nauwe samenwerking met de *Hoge Gilderaad der Kempen* en de drie Kempense erfgoedcellen. Samen met het KADOC en het CRKC bereidden we momenteel ook een inspiratiebrochure en een studiedag over processies voor. En daarnaast kijken we natuurlijk ook uit naar de lancering van onze nieuwe website.

Rob Bartholomees

Contactgegevens

LECA vzw
Sint-Amandstraat 72
9000 Gent
09 223 97 00 – info@lecavzw.be
www.lecavzw.be

Op deze website wordt ook alle info gebundeld die je op deze thematische sites kunt vinden:

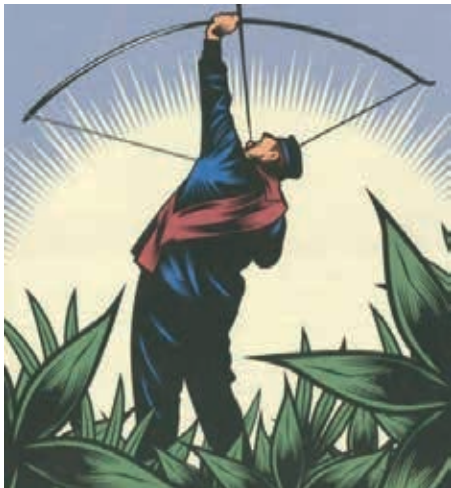
www.feestelijkvlaanderen.be (info over feesten, reuzen en alle betrokken verenigingen)
www.tradities.be (achtergrondinfo over gebruiken en gewoonten)
www.volkscafes.be (een overzicht van nog bestaande volkscafés in Vlaanderen)

Gildetradities. Een verhaal van beleving en herbeleving.

Stefaan Top en LECA vzw

Schuttersgilden vind je in bijna alle steden en dorpen in Vlaanderen. Het fenomeen dateert uit de middeleeuwen. In die tijd stonden de gilden voornamelijk in voor de veiligheid van de lokale bevolking. Ze bewapenden zich met wapens zoals de boog of de buks. De wapens zijn gebleven, maar de functie van de gilden is door de eeuwen heen grondig veranderd. Ze evolueerden steeds meer naar verenigingen die onderling wedstrijden organiseren. Het gildeleven omvat echter veel meer dan alleen schietwedstrijden. In gilden draait het evenzeer rond broederschap en solidariteit en worden heel wat tradities en rituelen in ere gehouden.

Om de rijkdom van de gildetradities in kaart te brengen organiseerden de Hoge Gilderaad der Kempen en LECA in 2010 een grootschalige enquête. De resultaten werden geïnterpreteerd door Stefaan Top. Dit rijkelijk geïllustreerd boek geeft enerzijds een stand van zaken en denkt anderzijds na over de toekomst van deze gilden.

Beter voorkomen dan genezen

Lokale erfgoedverenigingen en btw

Het zal je maar overkomen als heemkring. Plots staat een btw-controleur voor je deur die je doodleuk komt vertellen dat de vereniging al jaren haar btw-plicht verzuimt. Gelukkig zijn zulke voorvallen geen schering en inslag, maar in het geval van dergelijk onverwacht bezoek kan je maar beter goed voorbereid zijn. En dat is niet altijd het geval.

Heemkringen en andere lokale erfgoedorganisaties zijn vaak onvoldoende op de hoogte van de btw-wetgeving. Ten onrechte menen sommige verenigingen dat zij, als kleine organisaties, geen belasting op toegevoegde waarde hoeven te betalen. Maar zo eenvoudig is het niet. In dit artikel proberen we de belangrijkste aandachtspunten op te lijsten en het kluwen van de btw-wetgeving voor lokale erfgoedverenigingen te ontrafelen.¹

Wat is btw?

De belasting op toegevoegde waarde is een verbruiksbelasting. Dat betekent dat op de verkoop van goederen en het aanbieden van diensten een belasting wordt geheven (tegen een bepaald tarief, namelijk 6, 12 of 21%) die door de uiteindelijke consument wordt betaald. Opdat deze belasting ondernemingen/producenten niet zou treffen, mogen zij de btw die zij betalen op aangekochte goederen en diensten bij hun leveranciers in aftrek brengen via de btw-aangifte. Daartegenover staat dat zij in die aangifte ook de inkomsten die ze zelf via de aangerekende btw aan hun klanten verkrijgen, moeten aangeven. Bij een positief saldo wordt de btw aan de Staat gestort, bij een negatief saldo betaalt de overheid hen het verschil terug.

Wie is btw-plichtig?

Iedereen die op zelfstandige en geregelde basis in

de uitoefening van een economische activiteit goederen levert of diensten verricht, met of zonder winstoogmerk, is in principe btw-plichtig. Of een activiteit economisch is of niet, hangt niet zozeer af van de winst die ermee gemaakt wordt of van de intentie om winst te maken, maar wel van de 'duurzame opbrengst' die verkregen wordt. Zo is de verkoop van een boek in wezen een belastbare handeling. Ook verenigingen zonder winstoogmerk, zoals bepaalde heemkringen, kunnen dus btw-plichtig zijn. Veel hangt af van de regelmaat en het soort activiteit. Met regelmaat wordt niet de frequentie (veel of niet veel) aangeduid, maar wel het 'terugkomend' karakter (iedere week of maand, iedere zomer, jaarlijks etc.) van de gebeurtenis in kwestie.

Ook het soort activiteit speelt een rol. Heel wat inkomsten die een lokale erfgoedvereniging genereert (bv. via lidgelden) zijn immers uitdrukkelijk vrijgesteld van btw via het zogenoemde artikel 44 van het WBTW (Wetboek btw). Verenigingen die zowel btw-plichtige activiteiten inrichten, als activiteiten die vrijgesteld zijn worden aangeduid met de noemer 'gemengde btw-plichtigen'. Heemkringen die btw moeten betalen, vallen doorgaans onder dit stelsel. Dat betekent dat zij een btw-nummer moeten aanvragen en een periodieke btw-aangifte moeten indienen.

Vrijgesteld of niet?

Maar hoe weet je nu of je als heemkring btw-plichtig bent of niet en voor welke van je activiteiten je al dan niet vrijgesteld bent? Zoals gezegd, zijn heemkringen en lokale erfgoedverenigingen voor de meeste van hun activiteiten vrijgesteld volgens artikel 44, §2 van het WBTW (zie kader): de verkoop van een ledentijdschrift, lidgelden, de organisatie

van cursussen, voordrachten en lezingen, een geleid bezoek aan een museum, stad of kerk, de organisatie van een tentoonstelling etc. Zelfs wanneer de heemkring een museum of documentatiecentrum met betalende toegang openhoudt, moet op de ingangsgelden geen btw worden aangerekend.

Nuttige uittreksels uit artikel 44 §2 WBTW

§2. Van de belasting zijn eveneens vrijgesteld:
 7° de diensten en de leveringen van goederen die daarmee nauw samenhangen die door de exploitant aan de bezoekers worden verstrekt met betrekking tot al of niet geleid bezoek aan musea, monumenten, natuurmonumenten, plantentuinen en dierentuinen, wanneer die exploitant een instelling is die geen winstoogmerk heeft en hij de ontvangsten uit de vrijgestelde werkzaamheden uitsluitend gebruikt tot dekking van de kosten ervan;
 8° de diensten aan organisatoren van voordrachten verstrekt door voordrachtgevers die als zodanig handelen; de diensten aan organisatoren van schouwspelen en concerten, aan uitgevers van grammofoonplaten en van andere klankdragers en aan makers van films en van andere beelddragers verstrekt door

acteurs, orkestleiders, muzikanten en andere artiesten voor de uitvoering van toneelwerken; de diensten aan organisatoren van sportwedstrijden of sportfeesten verstrekt door deelnemers aan die wedstrijden of feesten;
 9° de organisatie van toneel-, ballet- of filmvoorstellingen, van tentoonstellingen, concerten of conferenties alsook de leveringen van goederen die nauw samenhangen met deze diensten door instellingen erkend door de bevoegde overheid, mits de inkomsten die zij verkrijgen uit hun werkzaamheid uitsluitend gebruikt worden tot dekking van de kosten ervan;
 11° de diensten en de nauw daarmee samenhangende leveringen van goederen ten behoeve en in het gemeenschappelijk belang van hun leden, verricht tegen betaling van een krachtens de statuten bepaalde bijdrage, door instellingen die geen winst beogen en doeleinden van politieke, syndicale, religieuze, levensbeschouwelijke, vaderlandslievende, filantropische of staatsburgerlijke aard nastreven; de Koning kan, ter voorkoming van concurrentievervalsing, de vrijstelling afhankelijk maken van aanvullende voorwaarden;
 12° de leveringen van goederen en diensten,

Heemkunde Actueel I. De organisatie van dergelijke studiedagen is een activiteit die vrijgesteld is volgens art. 44.

verricht in samenhang met werkzaamheden die ter verkrijging van financiële steun met betrekking tot in 1° tot 4°, 7° en 11° genoemde handelingen zijn georganiseerd door en uitsluitend ten bate van diegenen die deze handelingen verrichten; de Koning kan, ter voorkoming van concurrentievervalsing, beperkingen opleggen ten aanzien van het aantal van de vrijgestelde werkzaamheden of het bedrag van de opbrengsten;

Problemen duiken doorgaans pas op wanneer er drank en eten wordt verkocht door een lokale erfgoedvereniging. Wanneer die drankinkomsten duidelijk samenhangen met een activiteit die vrijgesteld is van btw, dan is er meestal geen probleem. Op de verkoop van een drankje in de pauze van een lezing moet dus geen btw worden aangerekend omdat die drankverkoop van ondergeschikt belang is aan de lezing of cursus en enkel plaatsvindt omdat er een cursus is (art. 44, §2, 9°). Hetzelfde geldt trouwens voor de verkoop van een brochure of boek aan het publiek dat die lezing bijwoonde. Zelfs occasionele activiteiten, zoals een mosselsouper of wafelenbak, die worden ingericht om vrijgestelde bezigheden zoals het heemmuseum financieel te ondersteunen, zijn niet btw-plichtig (art. 44, §2, 12°).

Een vereniging die een cafetaria of bar openhoudt moet in sommige gevallen btw betalen.

Houdt jouw erfgoedvereniging echter een cafetaria of bar open, dan is het opletten geblazen. In principe behoort het verkopen van spijs en drank op zich niet tot de (vrijgestelde) werking van een lokale erfgoedvereniging en moet hierop dus btw worden betaald. Dat geldt bijvoorbeeld voor de wekelijkse of maandelijkse opening van een bar, het jaarlijkse zomercafeetje dat de vereniging uitbaat naar aan-

leiding van een tentoonstelling, etc. Een 'heemcafé' waar eten en drinken wordt verkocht waarop geen btw wordt aangerekend, is immers 'oneerlijke concurrentie' voor de horeca uit de buurt. Ofwel liggen de tarieven er lager (omdat er geen 21% btw wordt aangerekend), ofwel kan de uitbater ervan meer winst maken (omdat de 21% btw in zijn zak verdwijnt).

Maar ook op deze regel zijn nog uitzonderingen. Niet elke lokale erfgoedvereniging die een kleine bar of taverne uitbaat bij zijn museum of tentoonstelling, moet per definitie btw betalen. Er moet geen btw worden betaald als aan onderstaande drie voorwaarden samen is voldaan:

- als de bar enkel toegankelijk is voor mensen die bv. het museum of de tentoonstelling bezoeken (en dus niet voor om het even wie dorst of honger heeft). Concreet betekent dit dat de bar enkel open mag zijn als het museum open is en best niet rechtstreeks via de straat toegankelijk is.
- als er enkel drank en lichte maaltijden worden geserveerd.
- als er geen 'concurrentievervalsing' optreedt. Concreet betekent dit dat de jaarlijkse ontvangsten in de bar niet hoger mogen liggen dan 5.580 euro. (KB nr. 19 inzake de vrijstellingsregeling voor kleine ondernemingen) of niet meer dan 10% van de totale jaarlijkse inkomsten van de vereniging bedragen.

Als aan bovenstaande voorwaarden is voldaan, mag de exploitatie van de cafetaria dus eveneens worden beschouwd als een bezigheid die vrijgesteld is volgens artikel 44.

Geen vrijstelling van btw: wat nu?

De regels van de btw-wetgeving lijken op het eerste gezicht misschien glashelder, maar of een heemkring btw-plichtig is of niet, blijft vaak een kwestie van interpretatie. Zo staat bijvoorbeeld de regelmaat van een activiteit vaak ter discussie. Uiteindelijk bepaalt het lokale btw-kantoor of er al dan niet sprake is van btw-plicht. Regionale verschillen zijn dus best mogelijk: zo kan het zijn dat de heemkundige kring uit dorp x btw moet betalen, terwijl de heemkring uit dorp y voor een gelijkaardige bezigheid een vrijstelling kreeg.

Twijfel is er echter niet als jouw vereniging een cafetaria of bar uitbaat die met een zekere regelmaat

geopend is en waarvan de omzet (niet de winst!) jaarlijks hoger ligt dan 5.580 euro. Dan is de organisatie in principe een gemengde btw-plichtige en moet er een btw-nummer aangevraagd worden en een periodieke aangifte worden ingediend:

- btw-identificatienummer: bestaat uit 10 cijfers en kan gratis worden aangevraagd met het formulier 604A via het btw-controlekantoor. Een btw-nummer kan ook elektronisch geactiveerd worden via het ondernemingsloket, maar dat kost je wel 70 euro. Binnenkort wordt een gratis elektronische activering mogelijk via INTERVAT (www.-minfin.fgov.be).
- periodieke btw-aangifte: hoewel in theorie maandelijks, gebeurt de periodieke btw-aangifte door kleine verenigingen meestal driemaandelijks uiterlijk op de 20e van de maand, volgend op het kwartaal. Zoals bij de aangifte van de personenbelasting, wordt de btw van het afgelopen kwartaal aangegeven. Indien je aangifte een te betalen bedrag aan btw (rooster 71) kent, dient dit eveneens betaald te worden ten laatste op de 20e van de maand volgend op de maand/kwartaal. De aangifte gebeurt elektronisch via INTERVAT met de elektronische identiteitskaart.

Is jouw vereniging btw-plichtig? Dan hoef je niet meteen in zak en as te zitten. Aan die plicht is immers ook een recht verbonden, namelijk 'het recht op aftrek'. Door dit 'recht op aftrek' kan het zijn dat je aan het einde van de rit geld terugkrijgt. Uitbetaling hiervan moet elk kwartaal wel uitdrukkelijk worden gevraagd door het desbetreffende vakje op het elektronische formulier aan te vinken.

Een gemengde btw-plichtige kan echter niet zomaar alle betaalde btw aftrekken. Voor sommige activiteiten is ze namelijk vrijgesteld. Om te bepalen hoeveel btw onder het recht op aftrek valt, wordt doorgaans een **algemeen verhoudingsgetal** vastgesteld (de zogenaamde prorata-regel) waar-

bij de inkomende btw volgens een forfait in een aftrekbaar en een niet-aftrekbaar gedeelte wordt opgesplitst (totaalbedrag per kalenderjaar waarvoor btw-aftrek geldt / totaalbedrag per kalenderjaar waarvoor vrijstelling bestaat x 100 = x %). Dat verhoudingsgetal wordt berekend op basis van het vorige jaar en op het einde van het jaar op basis van de effectief gerealiseerde cijfers herzien via de roosters 61 of 62.

Er kan ook gewerkt worden met de **regel van het werkelijke verbruik** waarbij de inkomende btw wordt gesplitst in een gedeelte dat volledig aftrekbaar is en een gedeelte dat niet aftrekbaar is. Die toepassing van deze regel, die vaak voordeliger is dan het algemeen verhoudingsgetal, moet wel expliciet worden aangevraagd. Belangrijk is dan dat de vereniging een afzonderlijke boekhouding bijhoudt voor activiteiten die vrijgesteld zijn (bv. een museum) en voor btw-plichtige activiteiten (bv. een cafetaria). Voor kosten gemaakt voor beide activiteiten, zoals elektriciteit, internet, water, etc., wordt een bijzonder verhoudingsgetal vastgesteld. Dat gebeurt dan bv. op basis van de oppervlakte.

Btw-plicht verzuimen: gevolgen

Is die periodieke aangifte wel zo belangrijk? En wat gebeurt er precies wanneer een btw-plichtige heemkring geen aangifte indient? Wanneer jouw vereniging de periodieke aangiftes niet of niet tijdig invult, dan kan een boete worden opgelegd. Ook bij laattijdige betaling kunnen intresten worden aangerekend of boetes worden uitgeschreven. Die boetes kunnen hoog oplopen en zijn dus beter te vermijden.

Een bezoekje van een btw-controleur kan voor sommige erfgoedverenigingen dus wel gevolgen hebben. Systematische controles zijn er niet, maar controles op de vrijstelling volgens artikel 44 komen geregeld voor. Opnieuw hangt veel af van de prioriteiten van het lokale btw-kantoor. Sommige kantoren voeren een iets actievere controlepolitiek dan andere.

Wanneer de controleur in kwestie meent dat de vereniging btw-plichtig is en dus nog btw aan de Staat moet betalen, zal hij een minnelijke schikking (correctieopgave of akkoordverklaring) voorstellen. In praktijk is dit een schuldbekentenis waarbij de organisatie erkent in fout te zijn en de btw (met

de boete en intrest) belooft te betalen. Wanneer die minnelijke schikking geweigerd wordt, zal een pv worden opgemaakt door de controleur en krijgt jouw heemkring, bij niet-betaling van de verschuldigde bedragen, een dwangbevel van de ontvanger van de btw in de bus. Tegen dit dwangbevel kan verzet aangetekend worden zodat de zaak voor de rechtbank komt. Zo'n rechtszaak is uiteraard een dure zaak voor een kleine vereniging. Daarom lijkt het aangewezen het voorstel van de controleur te aanvaarden.

Een bezoekje van een btw-controleur kan voor sommige verenigingen gevolgen hebben.

Idealiter krijg je nooit een btw-controleur over de vloer, maar indien het toch zover is, dan heeft een heemkring met een goede boekhouding natuurlijk een streepje voor. Met de nodige bewijsstukken in de hand kan snel aangetoond worden dat de vereniging ofwel geen btw hoeft te betalen omdat ze vrijgesteld is volgens artikel 44 (omdat bv. de jaarlijkse omzet van de cafetaria bij het museum niet meer dan 5.580 euro bedraagt of minder dan 10% van de totale omzet van het museum) ofwel volledig correct de periodieke aangifte heeft ingevuld. De boekhouding en bewijsstukken (zoals facturen) moeten zeker zeven jaar bewaard worden. Verenigingen die plots btw-plichtig blijken, maar ter goeder trouw hebben gehandeld, zullen echter tot maximaal drie jaar terug in de tijd btw moeten nadragen. De verjaringstermijn bij dergelijke 'administratieve vergissingen' bedraagt dus drie jaar,

maar wanneer er vermoeden is van bedrog of fraude kan die termijn worden uitgebreid tot maximaal zeven jaar.

Btw in de toekomst

De btw-wetgeving verandert regelmatig. Het is dus belangrijk om op de hoogte te blijven. In de eerste plaats kunnen heemkringen, lokale musea en documentatiecentra natuurlijk terecht bij de consultants van Heemkunde Vlaanderen. Zij helpen je graag verder met al je vragen over de btw. Wie de btw-wetgeving echt van naaldje tot draadje wil kennen, kan ook de publicaties van het Vlaams Studie- en Documentatiecentrum voor vzw's (VSDC) (www.vsdc.be) over btw-wetgeving raadplegen. Daarnaast kan je uiteraard je oor te luister leggen bij een boekhouder of je lokale btw-kantoor. Het lijkt misschien vreemd om zelf de btw-controleur aan te spreken, maar zo'n proactieve houding heeft zeker ook voordelen. Het bewijst niet alleen dat jullie vereniging niet opzettelijk btw ontduikt, maar kan ook beslissingen in positieve zin beïnvloeden. Zoals gezegd heeft het lokale kantoor immers een zekere interpretatiemarge.

Die lokale controleur zal je er misschien ook op wijzen dat er binnenkort een belangrijke wijziging in de btw-wetgeving zit aan te komen. Eentje die misschien voor heemkringen en lokale musea van belang kan zijn. Zo zijn er plannen om de grens van 5.580 euro aanzienlijk op te trekken. Op 22 januari 2013 kreeg België immers de toelating van Europa om de btw-vrijstelling voor kleine ondernemingen op te trekken tot een jaaromzet van 25.000 euro. Het wordt afwachten wanneer en hoe deze nieuwe regelgeving in werking zal treden en wat de impact zal zijn voor lokale erfgoedverenigingen. In afwachting hiervan kan dit artikel alvast een houvast zijn voor lokale erfgoedverenigingen.

Meer weten?

I. DEMEYERE, M. GOVERS en R. VAN HECKE, *Praktijkboek vzw's en btw*, Antwerpen/Cambridge, 2012.

Nele Provoost

Coördinator Heemkunde Vlaanderen
nele.provoost@heemkunde-vlaanderen.be
of via 015/20.51.74.

Jongeren en heemkunde¹

Zijn jongeren tussen 14 en 18 jaar een onbereikbare doelgroep voor heemkundige kringen?

Naar aanleiding van de studiedag '14-18: jongeren in vrije tijd en erfgoed. Wat, hoe en waarom in theorie en praktijk' op 22 februari 2013, waar de jongerenwerking van Heemkunde Vlaanderen op een standje werd voorgesteld, vroegen we ons zelf af of jongeren tussen 14 en 18 jaar een haalbare doelgroep zijn voor heemkundige kringen.² We zijn van oordeel dat dit helemaal geen onbereikbare doelgroep is.³ Uiteraard zijn extra inspanningen noodzakelijk en gaat het bereiken van jongeren niet vanzelf. Maar voor wie bereid is om zijn eigen vereniging en werking te herdenken, zijn er heel wat mogelijkheden. We hopen alvast dat de voorbeelden die in dit artikel worden toegelicht als inspiratiebron kunnen dienen.

Als vaste vrijwilligers

Uit onze bevraging van de heemkundige kringen in 2010 bleek dat 3,41 % van de bestuursleden van heemkundige kringen jonger zijn dan 30 jaar. Jongeren zullen niet vlug de hoofdmoot van de vaste vrijwilligers binnen heemkringen uitmaken, maar toch zijn er verschillende goede voorbeelden van kringen die wel jongeren bereiken. Een aantal van die voorbeelden kwamen reeds aan bod tijdens de voorgaande artikelen van deze artikelenreeks over jongeren en heemkunde in 'Bladwijzer'.

Wat moet je nu doen als je specifiek jongeren tussen 14 en 18 jaar wil bereiken als vaste vrijwilligers voor je heemkundige kring? Weet dat je je moet aanpassen en niet gewoon hetzelfde kan doen als anders. Essentieel is dat je hen aanspreekt rond hun eigen interesses en hen ook voor een groot deel zelf hun ding laat doen. Laat hen zelf creatieve, leuke en jeugdige initiatieven uitdenken en uitwerken. Geef hen een kader (financiële middelen, correcte administratie, ...) waarbinnen ze hun ding kunnen doen. Sta open voor nieuwe ideeën. Je kunnen inleven in hun leefwereld is daarbij een eerste stap in de goede richting. Als je weet wat hen interesseert, kan je hen aanspreken om daar iets rond te doen voor je heemkring.

Niet alle jongeren zijn geïnteresseerd in lokale geschiedenis. Het heeft dan ook geen zin veel energie te steken in jongeren die uit zichzelf al geen (potentiële) interesse voor erfgoed of cultuur hebben. Zeker niet

als het je te doen is om vaste medewerkers aan te trekken. Hou je ogen open en vuur je pijlen daarentegen af op zij die zelf al eens een werkje of Facebookpagina hebben opgezet rond erfgoedgerelateerde onderwerpen of je hierover al aangesproken hebben, bijvoorbeeld op een tentoonstelling. Een goede kans heb je ook bij jongeren van wie de ouders interesse hebben voor erfgoed en geschiedenis, zoals onder meer de kinderen van je actieve leden. Heel belangrijk bij dit alles is een positieve ingesteldheid ten opzichte van jongeren. Als je al vertrekt vanuit het idee dat ze toch niet geïnteresseerd zijn, zal het zeker niet lukken. Als je bestuur enkel bestaat uit een clubje van zeventigplussers, is de kans bovendien reëel is dat elke man of vrouw jonger dan 40 jaar er de brui aan geeft na een jaar, en je uiteindelijk geen jongeren zal kunnen houden. Jongeren vinden het immers belangrijk om met leeftijdsgenoten op te trekken. In een verouderd bestuur is het dus realistischer om het stap voor stap aan te pakken: eerst zestigers aantrekken, die dan op hun buurt vijftigers kunnen rekruteren, die dan gemakkelijker veertigers kunnen aanspreken, enz. Bovendien rekruteer je best een paar jongeren op hetzelfde moment of zorg je toch dat er geen te grote kloof is tussen het jongste bestuurslid en de jongere die je apart wilt aanspreken om bestuurslid te worden bij je heemkundige vereniging. Voorzie ook een goed omkaderend medewerkersbeleid binnen de organisatie. Voor jongeren is dit extra belangrijk.⁴ Je kan hierover meer lezen in voorgaande artikelen van Bladwijzer.

1 In mei 2011 werd de 'Werkgroep Jongeren en Heemkunde' opgericht binnen Heemkunde Vlaanderen. Jonge heemkundigen (jonger dan 40 jaar) komen samen om na te denken over hoe meer jongeren bij heemkundige kringen betrokken kunnen worden én om binnen Heemkunde Vlaanderen een jongerenwerking op te zetten op landelijk niveau door jongeren die actief bezig zijn met heemkunde samen te brengen. De werkgroep startte met een artikelenreeks in 'Bladwijzer' met tips en goede voorbeelden. Een andere actie van de werkgroep is de organisatie van een nationale ontmoetingsdag. In 2013 vindt die plaats op 27 april te Antwerpen. De werkgroep werkte ook actief mee aan de organisatie van jongerenworkshops tijdens de studienamiddagen 'Heemkunde Actueel' I en II.

2 Een studiedag van Erfgoedcel Mechelen, tapis plein en FARO in LAMOT te Mechelen.

3 De tips uit dit artikel komen uit de eigen ervaring vanuit de werking met heemkundige kringen, vanuit de werkgroep jongeren en heemkunde en zijn ook gebaseerd op volgende publicaties: DE WOLF Inge. The Young Ones. Tips en tricks voor een succesvolle jongerenwerking. AmuseeVous, 2013, 10 p. & Deelnemersmap studiedag 14-18: jongeren in vrije tijd en erfgoed. Wat, hoe en waarom in theorie en praktijk. Tapis plein, FARO en Erfgoedcel Mechelen, 2013 & DEVOS Franky. Ambrassadeurs. Over jongeren, cultuur en communicatie. Cultuurnet Vlaanderen, CJP en CANON Cultuurcel, 2004, 95 p.

4 K. VERMEULEN en D. MAES, 'Ook op zoek naar witte raven? Vrijwilligers rekruteren voor lokale erfgoedverenigingen', Bladwijzer, 1 (2011), nr. 1 en 'Hou ze aan boord. Erfgoedvrijwilligers motiveren en begeleiden', Bladwijzer, 2 (2012), nr. 5.

Voorbeeld 1. Heemkundige kring Zwalm: bestuurslid en occasionele medewerkers

De heemkundige kring van Zwalm heeft sinds een paar jaar een heel jong bestuurslid dat recent zijn 18de verjaardag vierde. Voorzitter Guy De Noyette legt uit hoe de jongen bij de heemkring is verzeild. De heemkundige kring van Zwalm zet tijdens activiteiten vaak jongeren in om te helpen bij praktische zaken. Zo helpen kinderen van leden en bestuursleden en hun vrienden regelmatig mee bij het opstellen en openhouden van tentoonstellingen en bij het opdienen tijdens eetfestijnen. Er is een gepaste sfeer onder de jongeren en er wordt ook telkens gezorgd voor een goede bedanking. Matthijs Verschraegen was een van die jongeren die mee kwam helpen. Zijn ouders waren leden van de heemkundige kring en Matthijs was al van kindsbeen af geïnteresseerd. De voorzitter had die interesse opgemerkt. Hij bracht regelmatig bezoeken aan de tentoonstellingen. Hij bleek ook zelf actief bezig met geschiedenis: op zijn dertiende maakte hij een tijdschrift over het koningshuis. De voorzitter sprak hem daarom aan om mee te werken met de heemkundige kring. Op dit moment werkt hij heel actief mee aan verschillende projecten, onder meer aan de voorbereiding van de tentoonstelling over de Eerste Wereldoorlog. Guy De Noyette zorgt er ook voor dat hij tijdens de examenperiodes niet met de heemkundige kring bezig moet zijn en dus niet naar de bestuursvergadering moet (of zelfs mag) komen. Een kring moet zich dus ook kunnen aanpassen en onder meer rekening houden met de beschikbaarheid van de jongeren.

Matthijs Verschraegen

Als losse medewerkers via activiteiten

Ideaal om jongeren te betrekken bij je werking zijn losse opdrachten en korte activiteiten. Vaak zal dit beter lukken dan hen als vast (bestuurs)lid te willen inlijven. Zorg dat de jongeren ook iets hebben aan de activiteit, dat ze iets leren, dat het plezant en informeel is. Zorg voor een warm onthaal. De formule voor en door jongeren werkt: laat jongeren zaken uitwerken voor jongeren. Zij weten het best hoe je jongeren moet aanspreken en wat hen boeit. Sociale media zijn ideale middelen om jongeren te bereiken, maar het best werkt het toch als het ook jongeren zelf zijn die andere jongeren aanspreken en bijvoorbeeld een Facebookpagina of blog uitwerken. Ideaal is om hen digitale zaken te laten uitwerken die ze ook op hun eigen tempo kunnen realiseren. Je kan hen vragen om een documentaire te maken of om foto's te maken van alle belangrijke gebouwen uit je werkingsgebied. Als hun werk een concreet product oplevert, dan hebben ze iets waar ze fier over kunnen zijn en wat ze later op hun cv kunnen zetten.

Een andere mogelijkheid is om hen in groep projecten of activiteiten te laten uitwerken rond thema's die jongeren interesseren. Zoek je ideeën voor heemkundige activiteiten die jongeren zouden aanspreken? Best ga je hiervoor te rade bij jongeren zelf en laat je hen ideeën opperen. De werkgroep 'Jongeren en Heemkunde' en de jongeren die aanwezig waren op de eerste jongerenontmoetingsdag van *Heemkunde Vlaanderen* hebben tijdens een brainstorm nagedacht op welke manier de interesses van jongeren te combineren zijn met de activiteiten die heemkundige kringen doorgaans organiseren. Ze bedachten zo leuke heemkundige activiteiten voor jongeren zoals een avondwandeling (nocturne) met volksverhalen en urban legends, een publicatie en thema-avond over de geschiedenis van jeugdhuis/jeugdorganisatie, een erfgoedwandelgame, jeugdbewegingen spelen dorpslegende na, ... Op de webpagina van de werkgroep jongeren en heemkunde vind je de volledige lijst van mogelijke heemkundige activiteiten die de jongeren bedacht hebben.⁵

⁵ www.heemkunde-vlaanderen.be: klik door naar 'over ons' >> 'werkgroepen' >> 'werkgroep jongeren'.

Voorbeeld 2. De heemkundige kring van Schilde betreft jongeren van 14 tot 18 jaar als toneelspelers voor hun jaarlijkse midzomernachtwandelingen.

Tien jaar geleden heeft de heemkundige kring Scilla doelbewust de sprookjeswandelingen van een amateurkinderboerderij overgenomen. De kring heeft van de midzomernachtwandelingen een succes gemaakt. Jaarlijks komen er nu 2000 mensen, waaronder ook veel jongeren, kijken. Kinderen en jongeren worden ook ingeschakeld door de kring om in de verschillende toneeltjes te spelen. Ze zoeken kandidaten via hun eigen kinderen en via de Chiro. De heemkundige kring heeft nauwe banden met de plaatselijke Chiro-afdeling. Veel bestuursleden van Scilla waren vroeger zelf leider bij de Chiro. Ook door hun samenwerking met de plaatselijke scholen is Scilla heel gekend bij de jeugd en hun ouders. Voor de inhoud van de toneeltjes wordt inspiratie gezocht in lokale volksverhalen. Binnen de heemkring is er een speciale werkgroep bezig met de organisatie van de midzomernachtwandeling. De acteurs engageren zich telkens maar voor één jaar, maar willen heel vaak het volgende jaar opnieuw meedoen omdat ze het leuk vinden. Het flexibel en projectmatig inschakelen van die jonge vrijwilligers loont ook op langere termijn. Ondertussen zijn immers drie van die jonge acteurs en medewerkers van de midzomernachtwandelingen toegetreden tot het bestuur van de heemkundige kring. Patrick Anthoni, de voorzitter van Scilla, sprak hen bewust aan toen hij zag dat ze zich blijvend engageerden in de werkgroep. Hij gaf hen elk een specifieke taak op maat. Ondertussen neemt een van hen, Laure Beels, al vier jaar de communicatie en PR van de kring voor haar rekening. 25 tot 40-jarigen zijn volgens Patrick Anthoni moeilijk aan te trekken als vrijwilligers voor heemkundige kringen. In die leeftijdperiode krijgen ze net kinderen, bouwen ze hun carrière uit en renoveren ze hun huis. Je moet hen eigenlijk vóór die leeftijd bij de werking van je kring betrekken. Eens ze er dan bij zijn en er goed zitten, blijven ze er vaak ook bij. Net als van de vorige voorzitter zet ook Patrick Anthoni in op het projectmatig en tijdelijk inschakelen van vrijwilligers om zo tegemoet te komen aan de nieuwe trends.

De midzomernachtwandeling kan ook telkens op veel jeugdige deelnemers rekenen.

Jongeren worden als vrijwilligers ingeschakeld om de volksverhalen in toneelstukjes uit te beelden.

Als losse medewerkers via een samenwerkingsproject

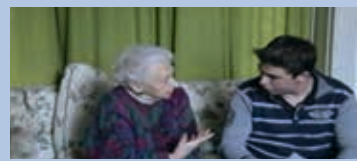
Jongeren laten proeven van het vrijwilligerswerk binnen je heemkring kan ook door samen te werken met jeugdverenigingen of scholen. Op die manier kan je op een projectmatige manier soms veel werk laten verzetten. Essentieel hierbij is dat je natuurlijk inspeelt op de wensen en noden van de andere partner. Zo kan een project met de jeugdbeweging ook voor hen interessant zijn omdat het handelt over hun eigen erfgoed of omdat het ook voor hun leden een leuke activiteit inhoudt. Over samenwerken met jeugdbewegingen verscheen recent ook een artikel in Bladwijzer.⁶

Voorbeeld 3. Geschied- en Heemkundige Kring Het Houtland Torhout: project mondelinge geschiedenis over de Tweede Wereldoorlog met leerlingen zesde secundair uit het Sint-Jozefscollege

De heemkundige Kring van Torhout werkte in 2009 samen met het Sint-Jozefcollege van Torhout om een uitgebreide bevraging te doen van getuigen die de Tweede Wereldoorlog actief meegemaakt hebben. De heemkundige kring leverde alle informatie over de methode mondelinge geschiedenis aan de leerkracht en werkte alle voorbereidingsdocumenten uit (vragenlijst, contract, identificatiefiche, getuigenlijst). De leerkracht gaf de leerlingen uit het zesde secundair les i.v.m. interviewtechnieken volgens de mondelinge geschiedenis methode. Vervolgens namen de leerlingen in groepjes van drie à vier interviews af en maakten er een samenvatting en een bandinhoudsfiche van. Op die manier werden zestig interviews verzameld voor het archief van de heemkundige kring van Torhout. Via de school werden zo een 200-tal jongeren betrokken bij een project van de heemkundige kring en werd massaal veel basismateriaal verzameld voor toekomstige artikels en activiteiten van de heemkundige kring. Bovendien konden de jongeren op die manier ook kennis maken met historisch onderzoek en de werking van de heemkundige kring wat mogelijks kansen kan bieden voor later. Bij dit soort van projecten hang je natuurlijk

af van de goodwill van leerkrachten om mee te willen werken, want ze moeten er wel extra tijd in investeren. De heemkundige kring van Torhout was erin geslaagd de leerkracht te overtuigen van de meerwaarde van het project.

Meer tips over het organiseren van projecten mondelinge geschiedenis voor scholen vind je in de publicatie *Leren van horen zeggen* van de Erfgoedcel Waasland.⁷

Interview van Sam Vergote (°1991) met Anna Vuylsteke (°1915) op 1/2/2009 over de ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Als leerling of deelnemer via educatieve pakketten en specifieke activiteiten

Als je activiteiten voor jongeren wil uitwerken, moet je rekening houden met je doelgroep. Zoals hierboven al vermeld, lukt dat het best door jongeren te betrekken bij het uitdenken en/of uitwerken van de activiteit. Als je echter geen jongeren kan vinden om eraan mee te werken, toets je het idee best af bij een testgroepje van jongeren.

Qua communicatie moet je weten dat jongeren niet veel vooraf plannen en dat je dus kort op de bal moet spelen als je ze naar je activiteit wilt lokken. Je kan flyers op toffe plaatsen leggen of de nieuwe media inschakelen. Een brief speciaal aan hen gericht is ook een idee. Jongeren krijgen immers niet veel persoonlijke post.

Een andere manier om jongeren te bereiken is via school of jeugdbeweging. Om ingang te vinden in een secundaire school kan je best de leerkrachten geschiedenis persoonlijk aanspreken. Je aanbod moet inspelen op het leerplan en moet een meerwaarde voor hen zijn. Tracht je eigen troeven, het lokale erfgoed, uit te spelen. Werk niet al te snel iets uit. Probeer je goed te informeren over erfgoed-

6 G. COOLS, 'Heemkunde en jeugdbewegingen', Bladwijzer, 2 (2012), nr. 5, 18 p. Te downloaden via www.heemkunde-vlaanderen.be: klik door naar 'publicaties' >> 'Bladwijzer'.

7 *Leren van horen zeggen. Draaiboek voor een vakoverschrijdend project mondelinge geschiedenis in het secundair onderwijs*. Erfgoedcel Waasland, 2012. Publicatie te raadplegen via de website van de Erfgoedcel Waasland: www.erfgoedcelwaasland.be klik door naar 'publicaties' >> doorklikken bij 'meer informatie over de publicatie' in kwestie >> doorklikken bij 'raadpleeg hier het boek online'.

educatie in het secundair onderwijs en test zeker alles uit. Binnenkort start *Heemkunde Vlaanderen* trouwens met de organisatie van een cursusreeks rond erfgoededucatie in het secundair onderwijs.

Voor wie nog nooit iets heeft uitgewerkt voor het secundair onderwijs, is deze cursus een echte aanrader.

Voorbeeld 4. Heemkundige Kring Gerardimontium geeft sinds 1999 een cursus 'Heemkunde en lokale geschiedenis' voor het laatste jaar van het middelbaar onderwijs van de Geraardsbergse scholen (dit zowel in ASO als in TSO, een vijftal scholen in totaal, ca. 250 à 300 leerlingen). De kring krijgt van de scholen twee uren ter beschikking om de cursus te geven. De les wordt gegoten in een mooie powerpointpresentatie. Iedere leerling krijgt ook de brochure 'Wat je beslist moet weten over Geraardsbergen' mee. Het doel van de cursus is om de geschiedenis dichterbij de leefwereld van de leerlingen te brengen.

Conclusie

Verjonging van heemkundige kringen en het betrekken van jongeren tussen 14 en 18 jaar gaat niet vanzelf, het vergt een totaalaanpak! Je zal de werking van je heemkundige kring of erfgoedorganisatie moeten aanpassen. Het is mogelijk om jongeren te betrekken als je ervoor openstaat om hen hun ding te laten doen. Je kan hen gemakkelijker betrekken door in te spelen op de trend van kortstondige engagementen en hen dus freelanceopdrachten geven of hen projecten (al dan niet in een groep van leeftijdsgenoten) te laten uitwerken.

Daphné Maes
Consulent Heemkunde Vlaanderen
daphne.maes@heemkunde-vlaanderen.be
of via 015/20.51.74

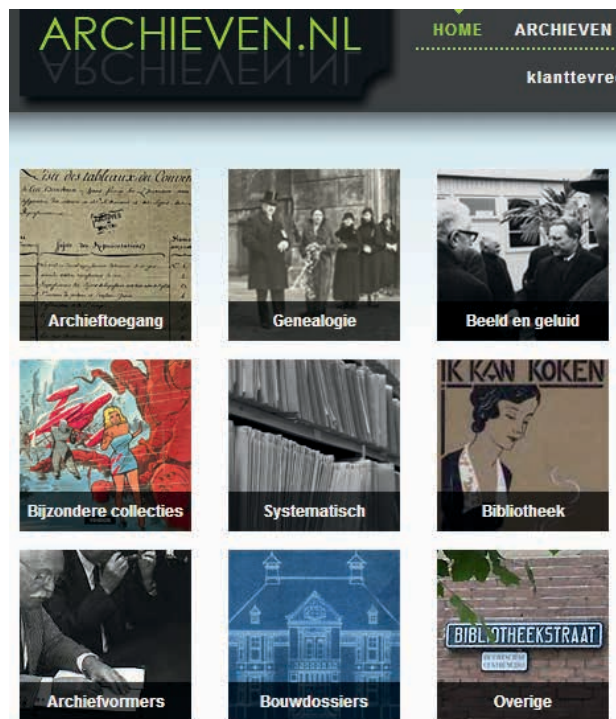

Op zoek naar digitale bronnen

Groot nieuws begin februari: het Algemeen Rijksarchief en de Rijksarchieven in de Provinciën maken miljoenen akten en parochieregisters online raadpleegbaar. Het titanenwerk is nog niet volledig afgerond, maar op termijn worden meer dan vijftien miljoen pagina's genealogische bronnen gratis toegankelijk en dat na slechts een handvol klikken met de muis. Het online plaatsen van deze registers, akten en tafels is het laatste voorbeeld van een voorlopig nog zeer klein, maar steeds groeiend aandeel bronnen dat elke lokale historicus op zijn/haar computerscherm kan toveren. Het is echter moeilijk om de bomen door het digitale bos te zien. Deze bijdrage wil in vogelvlucht enkele belangrijke digitaliseringsprojecten die ook relevant zijn voor lokale historici overschouwen.

De digitale revolutie heeft ook het (lokaal) historisch onderzoek grondig veranderd. Archivarissen worden uitgedaagd na te denken over hoe ze de huidige stroom aan digitale bestanden dienen te bewaren. Vorschers van hun kant leggen steeds vaker een schaduwarchief van digitaal gefotografeerde archiefstukken aan.

regelmatig resultaat op want een groeiend deel van de historische studies en naslagwerken zijn online, in *full text* zoals dat heet, raadpleegbaar. Dit artikel laat deze evoluties links liggen en focust op nog een ander effect van digitalisering, nl. het aanbieden van historische bronnen voor raadpleging op een computerscherm.

De Nederlandse portaal-site archieven.nl biedt de bezoeker een duidelijk overzicht van de beschikbare bronnen.

Daarvoor is hun heuristiek meer dan waarschijnlijk gestart met een rondje googelen. Dat levert zelfs

In tegenstelling tot gidsland Nederland, waar de heemkundige op zoek naar digitale bronnen kan surfen naar handige en geactualiseerde (portaal-) sites als www.archieven.nl, www.historici.nl en www.geheugenvannederland.nl, is het digitale landschap in Vlaanderen en België meer versnipperd. Een volledig overzicht geven van alle digitaal beschikbare bronnen is onmogelijk en bovendien zou dit meteen weer verouderd zijn. Daarom zetten we na een korte stand van zaken de voornaamste spelers in de schijnwerpers. We vertrekken hierbij vanop vertrouwd terrein, nl. bij de lokale erfgoedcellen en archieven, om daarna de nationale en internationale instellingen in de kijker te zetten.

Stand van zaken

Steeds meer bewaarinstellingen stellen een deel van hun documentatiebestand als pdf-bestand of digitale afbeelding – transcriptie al dan niet inbegrepen – beschikbaar voor raadpleging thuis of op computers in de bewaarinstelling. Voorlopig is nog maar het topje van de ijsberg aan documenten in Vlaanderen gedigitaliseerd. In het NUMERIC-rapport uit september 2009 berekent Jeroen Walterus dat op dat moment 0,84% van de manuscripten, oude drukken, boeken, kranten, tijdschriften en

los drukwerk in Vlaamse collecties en 2,6% van de archiefcollecties in Vlaanderen gedigitaliseerd is. Voor beeldmateriaal (17,7%), objecten en artefacten (18,25%) en audiovisueel materiaal (10,47%) is de situatie eind 2009 iets rooskleuriger, maar er blijft nog heel wat werk op de plank. Digitalisering zal in de eerste jaren de uitstappen naar archief en bibliotheek dus heus niet vervangen.

Omdat digitalisering een tijdrovend, technisch complex en duur proces is, hebben de meeste archieven, bibliotheken en documentatiecentra ervoor geopteerd om voorrang te geven aan het elektronisch beschikbaar stellen van toegangen en catalogi. Archiefinventarissen en – gidsen, bv. van de Rijksarchieven, kunnen in pdf-bestand of via een boomstructuur doorzocht worden en verwijzen naar archiefstukken. Elektronische catalogi voor het zoeken naar oude drukken als de *Short Title Catalogus Vlaanderen* of *Abraham*, de elektronische bestandsopgave van het krantenbezit van de Vlaamse bibliotheken en erfgoedinstellingen, zijn hier ook een voorbeeld van. Ook de *Archiefbank Vlaanderen*, die private archieven in Vlaanderen en Brussel oplijst, is een soortgelijk initiatief.

Archiefbank Vlaanderen inventariseert private archieven in Vlaanderen en Brussel.

Hoe nuttig dergelijke toegangen ook zijn, het wordt pas echt interessant als aan de instrumenten ter ontsluiting meteen ook het digitale bestand van de bron gekoppeld zou worden. Het Antwerpse Felixarchief pioniert hier. Eind 2011 bood het stadsarchief van de Scheldestad meer dan 21000 nummers digitaal aan. Ook de Rijksarchieven investeren in deze toepassing, maar we zijn nog lang niet aanbeland bij een situatie waarbij de informatiesnelweg je meteen bij de bronnen afzet. Het

archief induiken en de bochtige wegen van de heuristisch bewandelen: het blijft onontbeerlijk voor iedere heemkundige.

Archiefinventarissen en –gidsen van de Rijksarchieven: <http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-archieven>.

Short Title Catalogus Vlaanderen: <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/databank/stcv>

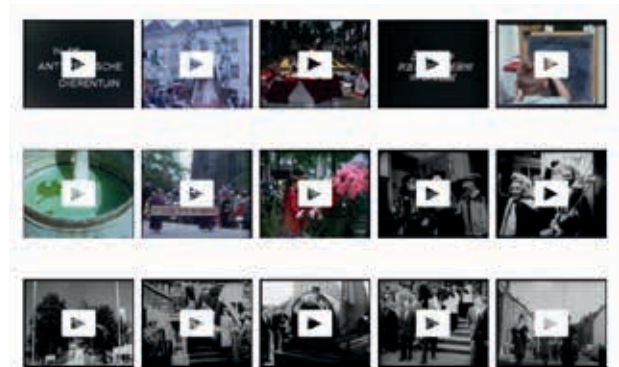
Abraham: <http://database.abraham-online.be/>

Archiefbank Vlaanderen: <http://www.archiefbank.be>

Felixarchief: <http://www.felixarchief.be>

Erfgoedbanken

Voor een verkenning van het lokale erfgoed dat digitaal ontsloten is, loont een bezoek aan de website van de plaatselijke erfgoedcel steeds de moeite. Een aantal erfgoedcellen heeft ook een eigen erfgoedbank waarop beeldmateriaal, filmpjes, verhalen en documenten beschikbaar zijn. Een overzicht van deze erfgoedbanken is te vinden op de website van FARO. De collectie van het *Huis van Alijn*, het museum voor folklore en volkscultuur in Gent, is minstens even breed.

In de collectie van het Huis van Alijn vind je onder meer verschillende filmpjes.

Erfgoedcellen: <http://www.erfgoedcellen.be/>
Overzicht FARO van erfgoedbanken: <http://www.faronet.be/web-links/beeldbanken>

Huis van Alijn: <http://www.huisvanalijn.be/ontdek>

Lokale archieven

Naast de website van de plaatselijke erfgoedcel is ook die van het lokale archief een uitstekend vertrekpunt. De eerste bronnen die daar in het digitaliseringsvizier komen zijn vaak geconsulteerde stukken. Meerdere stads- en gemeentearchieven kennen dergelijke projecten, al zijn de gedigitaliseerde bronbestanden vaak enkel op de computers van het archief zelf raadpleegbaar. De genealogische bronnen en hun tafels waarmee dit artikel begon, gelden als schoolvoorbeeld van de vaak bevroegde bron, maar ook andere interessante documenten zoals de negentiende-eeuwse stadsverslagen uit Turnhout of Oostende staan hoog op de prioriteitenlijst. Exemplarisch voor de digitalisering van vaak geraadpleegde bronnen of topstukken is het project *Historische Bronnen Brugge*, dat zich richt op documenten met een hoge culturele en historische waarde. Bij dit laatste project krijgt de gebruiker niet enkel een digitale versie van de bron voor zich, maar kan hij of zij profiteren van de duiding bij de stukken.

Via het project *Historische Bronnen Brugge* kan een gebruiker digitale versies van bronnen met hoge culturele en historische waarde raadplegen. Bovendien kan hij of zij hierbij profiteren van duiding bij de stukken.

Nog een hoogstaand project is de digitale ontsluiting van het Zonnebeekse Abdijarchief, waar de heemkundige kring De Zonnebeekse Heemvrienden een niet onbelangrijke rol in heeft gespeeld. In een streek waar de vernielingen van de Eerste Wereldoorlog voor een blinde vlek in het bronnenbestand gezorgd hebben, werpt dit ancien régime-abdijarchief een uniek licht op de geschiedenis van de Westhoek en centraal-West-Vlaanderen. Alle archiefstukken zijn digitaal gefotografeerd, beschreven en getranscribeerd. Trefwoorden invoegen in het zoekveld van de databank volstaat om tot bij

de relevante documenten gebracht te worden.

Lokale digitaliseringsprojecten zijn de heemkringen doorgaans bekend. De reden hoeft niet ver gezocht te worden: niet zelden zijn het enthousiaste heemkundigen die als vrijwilliger in het archief of de bibliotheek de documenten digitaliseren en/of transcriberen. De verzamelde man- en vrouwkracht van de vrijwilligers laat toe om niet alleen topstukken aan te pakken, maar erg grote en vaak maar rudimentair geïnventariseerde archiefbestanden te ontsluiten. In dit verband verdient het project *Itinera Nova* waarbij vrijwilligers de meer dan duizend registers van de Leuvense schepenbank inscannen en transcriberen, zeker een vermelding. Het valt te hopen dat deze nieuw ingeslagen weg ook door andere bewaarinstellingen navolging krijgt waardoor vele kilometers moeizaam raadpleegbaar archief ter beschikking zouden komen van lokale historici.

Stadsarchief Turnhout: <http://www.stadsarchiefturnhout.be/nl/1803/content/2618/digitale-bronnen.html>

Stadsarchief Oostende:
<http://www.oostende.be/archief>

Historische Bronnen Brugge:
<http://www.historischebronnenbrugge.be>

Abdijarchief Zonnebeke:
<http://www.kuleuven-kulak.be/doza>

Itinera Nova:
<http://freyja.uni-koeln.de:8585/in/home>

Rijksarchieven en documentatiecentra

Het Algemeen Rijksarchief en de Rijksarchieven in de Provinciën investeert vooral in toegangen, maar maakt ook documenten online raadpleegbaar. Een zoekopdracht begin maart 2013 naar gedigitaliseerde archiefbestanden leert dat 53 archiefbestanden - tienduizenden inventarisnummers - online raadpleegbaar zijn voor wie zich registreert en inlogt. De genealogische bronnen maken het leeuwendeel uit van deze digitale collectie, maar ook interessante bestanden als het archief van de Vliermaalse schepenbank, de akten verleden voor de Kortrijkse schepenen en de verzameling zegelafgietfels van het Rijksarchief zijn elektronisch beschikbaar. De meest recente aanwinst is de digitalisering van de *Statistische Jaarboeken voor België* van 1870 tot en met 1995 die voor elke gemeente een schat aan cijfermateriaal bevatten.

De Koninklijke Commissie voor Geschiedenis plaatst haar publicaties en bronedities die niet langer leverbaar zijn, zoals de Brabantse haardtellingen uit de veertiende tot de zestiende eeuw of de beschrijving van de Haspengouwse adel door Jacques de Hemricourt (+ 1403), in pdf-formaat online.

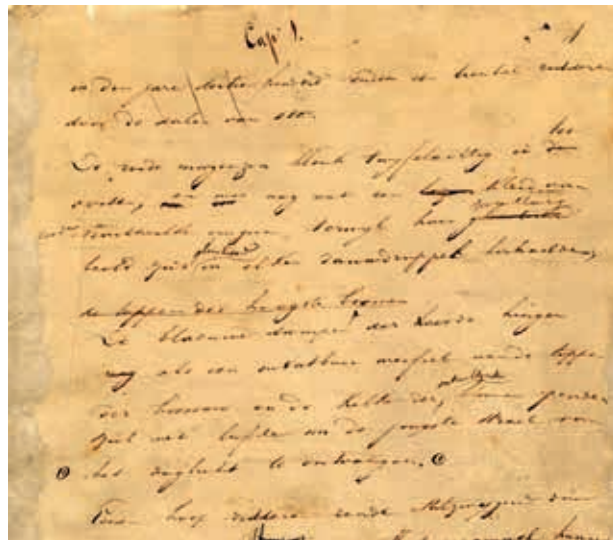
Samen met de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis heeft het Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis de verslagboeken van bestuursvergaderingen van de Belgische Werkliedenpartij, een zeldzaam stuk archief dat de Tweede Wereldoorlog overleefde en ook van belang is voor de lokale sociale geschiedenis, online geplaatst. Op de website van het Amsab-ISG vindt de onderzoeker onder de rubriek 'Digitale Bronnen' ook de scans van activiteitenverslagen van ABVV en ACOD en een uitgebreide selectie aan socialistische pers.

Het Amsab-ISG plaatste de verslagboeken van bestuursvergaderingen van de Belgische Werkliedenpartij online.

Het KADOC, het documentatiecentrum voor de katholieke zuil, is eveneens op de digitaliseringskar gesprongen. Via de LIAS-databank zijn niet alleen de inventarissen, maar ook een selectie aan verkiezingsaffiches online te bekijken. Het Studiecentrum Oorlog en Maatschappij (SOMA) heeft haar archiefbestanden beschreven in de Pallas-catalogus. Daar staat opgelijst welk deel van het archief al gedigitaliseerd is. Onder meer de overzichtsverslagen van het Duitse militaire bestuur in het bezette België tijdens de Tweede Wereldoorlog, met algemene vaststellingen over de rantsoeneringspolitiek en het verzet, zijn via het internet toegankelijk en bieden mogelijk interessante informatie over lokale praktijken en gebeurtenissen.

Het *Letterenhuis*, het archief en dus ook geheugen van de Vlaamse literatuur, ontsluit via haar Agrippa-databank een groot deel van haar collectie digitaal. De meerderheid van de iconografische bronnen, zoals foto's, affiches van literaire avonden 'te lande', tekeningen en prenten, die al in Agrippa zijn opgenomen, verschijnen ook meteen als zoekresultaat.

Op de website van het Letterenhuis vind je bijvoorbeeld de eerste bladzijde van het handschrift van 'De Leeuw van Vlaenderen' van Hendrik Conscience.

Algemeen Rijksarchief en de Rijksarchieven in de Provinciën: <http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-archieven>

Koninklijke Commissie voor Geschiedenis: http://www.kcgeschiedenis.be/nl/biblioNumerique/editionsEpuissees_nl.html

AMSAB-Instituut voor Sociale Geschiedenis: <http://www.amsab.be> en <http://www.amsab.be/bwpob>

LIAS-databank KADOC: <http://kadoc.kuleuven.be/nl/coll/index.php> (klik op DigiTool)

Pallas-catalogus SOMA: http://www.cege-soma.be/docs/Invent/digarclist_nl.htm
Letterenhuis: <http://www.letterenhuis.be>

Bibliotheken

Onder de koepel van de Europese Digitale Bibliotheek *Europeana*, die zich o.m. tot doel stelt om het Europese culturele erfgoed digitaal beschikbaar en doorzoekbaar te maken, werkt de *Koninklijke Bibliotheek Albert I* aan het Belgische luik, de *Belgica*. Kost-

bare manuscripten, muziekpartituren, munten en penningen, maar ook cartografisch materiaal (bv. de Kabinetskaart van Oostenrijkse Nederlanden door de graaf de Ferraris) en kranten met hun lokaal en regionaal nieuws kan iedere lokale historicus op het scherm toveren.

De Europese Digitale Bibliotheek Europeana maakt het Europese culturele erfgoed digitaal beschikbaar en doorzoekbaar.

Voor die laatste, kwetsbare categorie slaat de Koninklijke Bibliotheek sinds 2004 de handen in elkaar met het Studiecentrum Oorlog en Maatschappij (SOMA). Op termijn moet de ganse Belgische dagbladpers tussen 1831 en 1970 en de Belgische artistieke pers tussen 1871 en 1958 digitaal beschikbaar en doorzoekbaar zijn via OCR, zij het enkel in de leeszaal van de afdeling Kranten in de Koninklijke Bibliotheek. Voorlopig is een selectie van 30 titels van diverse politieke strekkingen en uit verschillende periodes raadpleegbaar. Op de website *The Belgian Warpress* kunt u de clandestiene pers uit beide wereldoorlogen opzoeken en – daar waar het auteursrecht dat toelaat – ook online doorploegen. Het grootste deel van de sluikpers moet echter op de terminals in de leeszaal van het SOMA geconsulteerd worden. Ook het digitaal krantenarchief van het Stadsarchief van Aalst en de website Historische Kranten voor de streek Ieper-Poperinge zijn boeiende sites voor heemkundigen uit deze regio's.

Recent hield ook de Vlaamse Erfgoedbibliotheek de digitale bibliotheek *Flandrica* boven de doopvont waarbij de zes partners van de Erfgoedbibliotheek, waaronder de drie grote Vlaamse universiteitsbibliotheken, hun grootste schatten digitaal beschikbaar maken. De handige zoekfunctie vergemakkelijkt aanzienlijk het snuisteren in deze diverse digitale collectie die momenteel een 300-tal stuks

telt. Het moge duidelijk zijn dat de *Belgica* noch de *Flandrica* hun Franse tegenhanger *Gallica*, die de kaap van twee miljoen gedigitaliseerde stukken heeft gerond, naar de kroon kunnen steken, maar de digitale collectie groeit gestaag.

Voor de universiteitsbibliotheken springt vooral de rijke en zeer gevarieerde gedigitaliseerde collectie van de Universiteit Gent in het oog, maar ook de universiteitsbibliotheken uit Leuven en Antwerpen bieden online bronnen aan (vaak via *Flandrica*).

Europeana: <http://www.europeana.eu>

Belgica:

http://belgica.kbr.be/nl/accueil_nl.html

The Belgian Warpress:

<http://warpress.cegesoma.be/nl>

Stadsarchief Aalst: <http://aalst.courant.nu/>

Historische Kranten:

<http://www.historischekranten.be>

Flandrica: <http://www.flandrica.be>

Gallica: <http://gallica.bnf.fr/>

Universiteitsbibliotheek Gent:

<http://adore.ugent.be/>

Beeld- en verhalenbanken

Bekend en zeer relevant voor lokale historici zijn de verschillende beeldbanken die Vlaanderen rijk is. De ingescande foto's brengen het lokale erfgoed in al haar facetten tot leven. De meeste grote steden, maar ook regio's en provincies hebben een eigen beeldbank, zoals Beeldbank West-Vlaanderen. Een overzicht van de bestaande beeldbanken is te vinden op de website van FARO en de website van Heemkunde Vlaanderen. Ook de hierboven beschreven erfgoedbanken leveren lokaal beeldmateriaal aan.

De voornaamste kunstmusea van Brugge, Gent en Antwerpen ontsluiten een deel van hun collectie online. Ook de grote Brusselse musea zoals het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten en het Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis hebben online catalogi waar je als onderzoeker meteen ook beeldmateriaal bij gereserveerd krijgt. Het interessantst voor lokale historici is echter de online fototheek van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium die zoeken naar afbeeldingen van kunstvoorwerpen uit de eigen gemeente toelaat.

Via de online fototheek van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium kan je zoeken naar afbeeldingen van voorwerpen uit je eigen gemeente.

Het museum van de Nationale Bank van België heeft onlangs haar collectie noodgeld uit de Eerste Wereldoorlog online geplaatst. Op hun website kan de lokale onderzoeker per gemeente en zelfs deelgemeente speuren naar deze betaalmiddelen.

Bouwkundig erfgoed is geïnventariseerd door het agentschap Onroerend Erfgoed. Hun inventarissen omvatten niet alleen markante architectuur, maar ook bijzondere landschappen, archeologisch erfgoed, orgels, oorlogserfgoed uit de Grote Oorlog en maritiem erfgoed. Zoekresultaten zijn vergezeld van een beschrijving en ook bijna altijd van één of meerdere foto's. Handig meegenomen voor de heemkundige is dat je bij het zoeken kunt beperken op gemeente, deelgemeente en zelfs de straat. Foto's van beschermde monumenten en landschappen zijn ook terug te vinden op www.erf-goed.be, een initiatief van ArcheoNet.be.

Zelfs de meest vluchtige categorie onder de historische bronnen, de mondelinge bronnen, ontsnapt niet aan de digitaliseringswoede. Heel wat verhalen en getuigenissen zijn in neergeschreven vorm op een website beland of digitaal te beluisteren. De Vlaamse Volksverhalendatabank laat zoeken per gemeente toe en leidt zo de gebruiker naar een schat van verhalen en sages over spoken, heksen en betoverde kastelen uit eigen streek. Ook op de verschillende erfgoed- en archiefbanken stuit de lokale historicus vaak op boeiende verhalen.

Via de Vlaamse Volksverhalendatabank kan je zoeken naar verhalen en sages over spoken, heksen en duivels uit je eigen streek.

Overzicht beeldbanken: <http://www.faronet.be/web-links/beeldbanken>

Overzicht beeldbanken: <http://www.heemkunde-vlaanderen.be/regionale-beeldbanken/>

Beeldbank West-Vlaanderen: <http://www.beeldbankwest-vlaanderen.be/collecties>

Kunstmusea Brugge, Gent en Antwerpen: <http://www.vlaamsekunstcollectie.be/nl/zoeken.aspx>

Koninklijk Museum voor Schone Kunsten: http://www.fine-arts-museum.be/site/NL/frames/F_online.html

Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis: <http://carmentis.kmkg-mrah.be>

Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium: <http://www.kikirpa.be/www2/ww-wopac/nl/object.html>

Nationale Bank van België (noodgeld): http://www.nbbmuseum.be/catalogs/necessity/start_nl.htm

Agentschap Onroerend Erfgoed: <http://www.onroerenderfgoed.be/aanbod/inventarissen>

Vlaamse Volksverhalendatabank: <http://www.volksverhalenbank.be/mzoeken/index.cfm>

... en een internetbedrijf

Een laatste speler op het digitale veld bevindt zich niet in Vlaanderen, maar heeft haar hoofdzetel in Californië. Internetbedrijf Google, bij de internetgebruiker het meest bekend voor de gelijknamige zoekrobot, kondigde eind 2004 ook een ambitieus bibliotheekproject aan. *Google Books* (<http://books.google.be/>) moet de collectie van grote wetenschappelijke bibliotheken online raadpleegbaar maken. Het grote aanbod op *Google Books* is dankzij het partnerschap van deze Amerikanen met de Universiteit Gent ook bijzonder relevant voor Vlaanderen. Titels waarvan het auteursrecht verstreken is, kun je op het scherm raadplegen en als pdf-bestand downloaden. Voor bronnen als oude drukken, maar ook voor heemkundige studies uit de negentiende eeuw, is de kans reëel dat je ze via de vermelde link kan opsnorren.

Ondertussen zijn meer dan 20 miljoen titels ingescand. Dit project brengt zonder twijfel een schat aan kennis bij iedereen die er op zoek naar gaat, maar *Google Books* kan ook op kritiek rekenen. De plannen van het bedrijf met deze schat aan informatie zijn niet duidelijk, maar commercieel gewin valt zeker niet uit te sluiten. Bovendien voelen veel Europese bibliotheken er weinig voor om de digitale versie van hun erfgoed op een computerserver volledig buiten hun controle aan de andere kant van de oceaan te plaatsen. Aan ambitie in ieder geval geen gebrek bij *Google*: tegen het einde van dit decennium willen de medewerkers van *Google* alle boeken in de wereld ingescand hebben.

Je merkt het: de digitaliseringstrein dendert voort...

Tim Piceu
KU Leuven Kulak

1 <http://search.arch.be/>

2 Een overzicht van de digitaal raadpleegbare bronnen vind je onder de rubriek Bronnen: <http://www.historici.nl/Onderzoek/alfabetisch>

3 http://www.faronet.be/files/NUMERIC_onderzoeksverslag%20Vlaanderen_FARO_sept2009.pdf

4 OCR of Optical Character Recognition. Zie <http://belgica.kbr.be/pdf/jour/gebruikersHandleiding.pdf>

5 Over noodgeld verscheen in het jongste nummer van *Tijd-Schrift* een artikel van Paul Degraeve. P. DEGRAEVE, 'Geld in nood. Gemeentelijk noodgeld tijdens de Eerste Wereldoorlog', *Tijd-Schrift*, 3 (2013), nr. 1, 7-27.

Tentoonstellen voor beginners

Plannen voor een tentoonstelling? Maak dan een gedetailleerd draaiboek en een weloverwogen en goed uitgewerkte planning. De nuttige informatie en praktische tips uit deze bijdrage helpen je alvast op weg.

Dit artikel verschijnt naar aanleiding van de cursus 'Tentoonstellen voor beginners' die in oktober en december 2012 werd georganiseerd door FARO, Herita, Heemkunde Vlaanderen, Stichting Open Kerken en Davidsfonds Evenementen. Het artikel is geen exacte weergave van de cursus, maar dient als aanvulling bij de inzichten die door Ward Denys tijdens de cursus werden aangereikt. De cursus was een succes. Er waren 124 deelnemers in een van de vijf provincies. De deelnemers waren enthousiast over de presentatie van Ward Denys, scenograaf bij de firma Exponanza.

Baken je onderwerp af

Elk denkbaar onderwerp is goed om een tentoonstelling over te maken. Een eerste stap in het proces is een brainstorm over mogelijke onderwerpen. Wanneer je een tentoonstelling hebt gekozen, is het belangrijk dit onderwerp af te bakenen. Kies een goede focus en werk die verder uit.

Allereerst vorm je een algemeen beeld van het onderwerp aan de hand van je parate kennis. Dat beeld werk je dan verder uit met een verkennend vooronderzoek. Hiervoor kan je te rade gaan bij deskundigen zoals de heemkundige kring of de musea en archieven in jouw gemeente. Ook literatuuronderzoek helpt je verder op weg. Ga in de bibliotheek of op het internet op zoek naar artikels, boeken en overzichtswerken rond je onderwerp om een beeld te krijgen van alle mogelijke invalshoeken. Op basis daarvan kan je dan een goede invalshoek kiezen. Je kan bijvoorbeeld vertrekken van een welbepaalde vraag om de interesse van het publiek te trekken.

Tip: Schrijf na de keuze van het onderwerp als oefening een persartikel over je tentoonstelling. Dit artikel zal haarfijn stellen waar de tentoonstelling over moet gaan.

Werk een concept uit

Bij de concrete uitwerking van een tentoonstellingsconcept moet je rekening houden met het doel, de periode, de doelgroep en het budget van de geplande tentoonstelling.

Van bij aanvang is het goed te weten welk doel je tentoonstelling heeft. Wil je het publiek informeren of eerder animeren? Het zou ook kunnen dat je tentoonstelling een doorverwijzende functie heeft, bijvoorbeeld naar het monument een paar huizen verder.

In principe is elke periode geschikt voor het inrichten van een tentoonstelling. Maar veel hangt natuurlijk af van de beoogde doelgroep. Als je scholen wil bereiken, moet je tentoonstelling natuurlijk niet in een vakantie plaats vinden. Maar ga zeker na of er rond het geplande tijdstip geen andere tentoonstellingen of activiteiten plaatsvinden in je gemeente. Is dat wel het geval, dan is het ongetwijfeld interessant om samen te werken. Je kan bijvoorbeeld promotie maken bij bezoekers voor elkaars tentoonstelling.

Het organiseren brengt heel wat werk met zich mee. Denk er dus zeker goed over na of je de tentoonstelling niet over een langere periode kan laten lopen. Op die manier lonen de geleverde inspanningen dubbel zoveel en bereik je wellicht meer bezoekers.

Stel duidelijk voor welke **doelgroepen** je een tentoonstelling wil maken. Want wie 'voor iedereen' tracht te werken, riskeert uiteindelijk niemand te bereiken. Het doelpubliek kan je op verschillende manieren indelen, bijvoorbeeld volgens:

- leeftijd (kinderen, jongeren, volwassenen, senioren, ...)
- het gezelschap waarmee men een tentoonstelling bezoekt (verenigingen, families, scholen, individuele bezoekers, ...)

- specifieke noden (mensen met een beperking, anderstaligen, ...)
- interesses (geregelde museumbezoekers, ...)
- herkomst (buurtbewoners, inwoners van de gemeente, toeristen, ...)

Vaak maakt men een combinatie van deze verschillende indelingen om de doelgroepen voor een tentoonstelling te bepalen. Voor een lokale tentoonstelling zou dit bijvoorbeeld als volgt kunnen zijn:

- lagere scholen (4de leerjaar) en socio-culturele/ senioren verenigingen uit de gemeente en uit de buurgemeenten
- families en individuele bezoekers uit de gemeente, buurgemeenten en toeristen die verblijven in deze gemeenten of deze gemeenten als dagjestoeristen bezoeken
- individuele bezoekers en verenigingen met een specifieke interesse in het onderwerp uit Vlaanderen

Eens je de doelgroepen hebt bepaald, zal je zien dat de verdere uitwerking van de tentoonstelling duidelijker en specifieker wordt. Je moet immers de presentatietechnieken en promotiekanalen afstemmen op je doelgroepen. Om toeristen te bereiken zal je het toeristisch infokantoor op de hoogte moeten brengen. Voor families met kinderen is een aparte verhaallijn voor kinderen een goed idee en ook verenigingen kan je een aangepaste rondleiding aanbieden. Scholen stellen een voorbereidend educatief pakket en een educatief spel in het museum dan weer zeer op prijs. Ga dus op voorhand eens na wat de specifieke noden zijn van jouw doelgroepen en test alles op voorhand uit. Om op maat van de doelgroep te werken is het een goed idee om mensen uit die doelgroep te betrekken bij het uitwerken van die specifieke presentaties, pakketten en promotiemiddelen.

Bij de tentoonstelling '60 jaar Sabbattini / 100 jaar Hoste' ontwikkelde het DSMG samen met het huidige Sabbattini-theater een specifiek aanbod voor lagere scholen: een workshop mime gecombineerd met een korte rondleiding op maat van kinderen.

Waar veel mensen over struikelen is de opmaak van een **budget**. Hoeveel een tentoonstelling kost, is niet altijd eenvoudig te bepalen. Een grove schatting van je inkomsten en uitgaven maakt wel meteen duidelijk of je project haalbaar is of niet. Een handig hulpmiddel daarbij is de opmaak van een begroting. Op de volgende bladzijde vind je een voorbeeld dat je verder kan aanvullen naar je eigen situatie. Tracht alle onkosten in je begroting op te nemen en hou zeker ook alle bewijsstukken en bonnetjes bij! Het door jou gekozen systeem is best ook compatibel met de boekhouding die jouw vereniging doorgaans voert.

Ook een eerste inschatting van de inkomstenzijde van de begroting is belangrijk. Hoeveel bezoekers verwacht je en hoeveel moeten ze betalen? Als de inkomsten die je haalt uit bezoekers en je eventuele eigen inbreng niet volstaan om je project te financieren, kan je ook op zoek naar alternatieve financiering. Dat kan via allerhande subsidies of sponsoring.

Vervolgens zal je ook moeten beslissen waar je de tentoonstelling laat plaatsvinden. Een goede locatie is cruciaal. Stel dat je kiest voor een monument, dan moet je vooraf weten of er wel de nodige voorzieningen zijn. Is er elektriciteit, voldoende verlichting en een toilet? Hoe groter de ruimte is die je gebruikt, hoe meer objecten je zal nodig hebben. Dat geldt ook omgekeerd: hoe meer objecten je nodig hebt, hoe groter de ruimte is die je zal nodig hebben.

Om je **tentoonstellingsobjecten** te zoeken en te selecteren, kan je een bezoek brengen aan de archiefdienst van je gemeente, het lokaal museum, de heemkundige kring of andere erfgoedverenigingen. Veel merkwaardige stukken zijn nog in het bezit van particulieren. Om ze te vinden kan je een oproep laten publiceren in het gemeenteblad of een lokale krant. Neem meteen foto's van alle objecten die jou interessant lijken. Zo krijg je een zicht op wat er in de tentoonstelling te zien zal zijn en bovendien zijn ze erg handig voor de (pers)communicatie. Je kan een standaardformulier opmaken dat alle relevante informatie over de objecten verzamelt.

Het selecteren kan door bijvoorbeeld al het fotomateriaal samen te brengen en een 'werkgroep' op te richten met mensen die expertise hebben over het onderwerp van jouw tentoonstelling (een lid van de heemkundige kring, een museummedewerker, een geïnteresseerde vrijwilliger,...).

UITGAVEN		INKOMSTEN	
Omschrijving	Bedrag	Omschrijving	Bedrag
Vergaderkosten		Inbreng eigen middelen	
Verplaatsingskosten		Sponsoring	
Communicatie <i>Folder</i> <ul style="list-style-type: none"> - Redactie - Fotograaf - Lay-out - Drukkosten - Verzendingskosten <i>Publicatie</i> <ul style="list-style-type: none"> - Redactie - Fotograaf - Lay-out - Drukkosten 		Subsidies	
Materiaal <ul style="list-style-type: none"> - Kabels - Labels - Verwarming - Beamer / projectiescherm - TV - DVD-speler - PC - Vitrines - Sokkels - Panelen - Tafels - Stoelen 		Andere	
Administratie <ul style="list-style-type: none"> - Verzekering - Bruikleen - Drank- / eetvergunning - Openbare aanvragen 			
Huur locatie			
Catering			
Vergoeding medewerkers			
Onvoorziene kosten			
TOTAAL		TOTAAL	

Audiovisueel materiaal kan een meerwaarde betekenen voor jouw tentoonstelling. Voorzie hiervoor het nodige budget. In de diverse collecties vind je ongetwijfeld oude filmpjes over het onderwerp van je tentoonstelling, maar je kan ook zelf mensen gaan interviewen. Zo verzamel je getuigenissen dieewaard kunnen worden voor de volgende generaties.

Controleer of de apparatuur voor de hele tentoonstellingsperiode beschikbaar is. Onderhoud en toezicht bij dit vaak dure materiaal is ook noodzakelijk. Op regelmatige tijdstippen kan je best een extra controle uitvoeren om te kijken of alles nog naar behoren werkt.

Je kan ook met goedkoop materiaal audiovisuele beelden tonen. Voor de tentoonstelling rond de Gentse Ghanese familiefeesten en rituelen op de Openforumdag 2010 te Genk werden video's van feesten getoond op een oude televisie. Rond de televisie werd een zithoekje gemaakt.

© Minderhedenforum

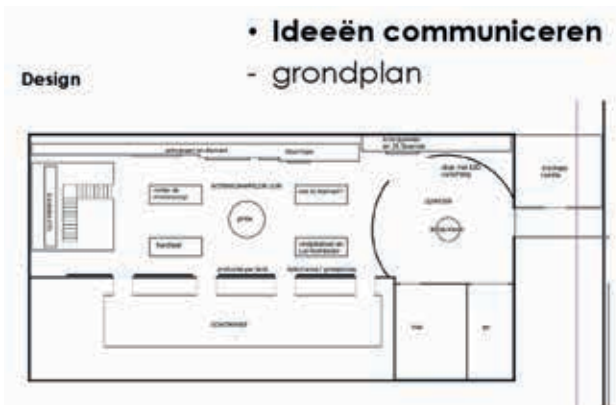
Praktische uitwerking

Een **verhaal** kan je op verschillende manieren **uitwerken**. Kies bijvoorbeeld voor een thematische of een chronologische invalshoek. Een andere mogelijkheid is het levensverhaal van een persoon of familie als rode draad te nemen of een apart parcours uit te werken voor een bepaalde doelgroep. Selecteer een verteltechniek door rekening te houden met de locatie, het parcours, de gekozen doelgroepen, de beschikbare objecten, de bezoektijd en het beschikbaar budget. Hou er wel steeds rekening mee dat je verhaal een inleiding, midden en een slot moet hebben.

Voor de **vormgeving** neem je best contact op met deskundigen, mensen met technisch inzicht of ervaring. Heb je zelf geen kaas gegeten van lay-outprogramma's, schakel dan best iemand in die dat wel

kan. Wie weet kan een student binnen het kader van een stageopdracht jouw ontwerp wel maken of wil een pas afgestudeerde in vormgeving of communicatie ervaring opdoen door jouw project vorm te geven. Bij het bepalen van de vormgeving neem je best een aantal vuistregels en tips in acht:

1. Maak een plan zodat je de ruimte kan visualiseren en verschillende opstellingen kan uittesten. Hou hier zeker rekening met de correcte afmetingen van de ruimte, het tentoonstellingsmateriaal en de objecten.
2. Maak een overzichtsdocument dat je per zaal een overzicht geeft van alle teksten, objecten en ander materiaal en link dit aan een bepaalde plaats: op paneel y komt tekst z. Vermeld er ook alle afmetingen bij.
3. Kies een huisstijl. Selecteer kleuren en lettertypes die bij elkaar passen en gebruik ze doorheen de tentoonstelling.
4. Probeer speels en origineel te zijn. Je kan voor de vormgeving vb. associaties maken met het onderwerp.
5. Plaats niet alle belangrijke zaken aan het begin, anders zullen de bezoekers afhaken. Zorg voor afwisseling bij de inrichting van vitrines, sokkels en panelen. Zet vb. een voorwerp op een sokkeltje in de vitrine zodat dit voorwerp in het oog springt t.o.v. de andere voorwerpen. Gebruik ook vb. verschillende groottes van sokkels.
6. Voorzie voldoende bewegingsruimte, rustpunten en/of zitplaatsen.
7. Laat bezoekers bepaalde voorwerpen aanraken, bijvoorbeeld dubbels of replica's.
8. Afdrukken hoeft niet altijd duur te zijn. Je kan letters met sjablonen ook stempelen op panelen en je kan je affiches in kopieercentra laten afdrukken als planafdrukken op papier. Die worden normaal gezien gebruikt voor bouwkundige tekeningen en zijn niet zo duur.
9. Zoek origineel materiaal om je ruimte in te richten en materiaal te presenteren. Denk bijvoorbeeld aan metalen rekken in plaats van panelen of maak opstellingen met (archief-)dozen.

Voorbeeld van een grondplan.

© Ward Denys

Een planafdruk van 1 x 1,20 meter kost je maar 6 euro. Je kan die speels ophangen door ze vb. met wasspelden of knijpers te bevestigen.

© Ward Denys

De Sint-Bartholomeuskerk van Waanrode werd leegge maakt. Centraal werden oude kazuifels tentoongesteld 'bescherm'd door stoelen. © Stichting Open Kerken

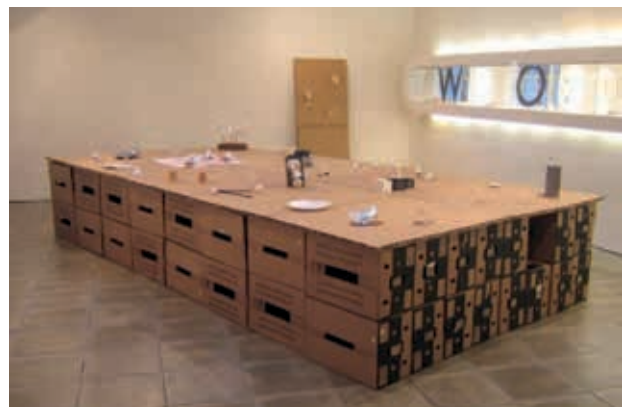
Voorbeeld van een originele vormgeving waarbij een huisstijl duidelijk zichtbaar is.

© Ward Denys

Voorbeeld van het gebruik van metalen rekken om een tentoonstelling te presenteren.

© Ward Denys

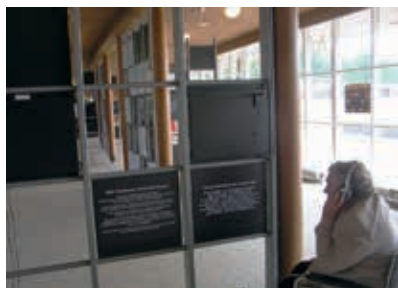
Voorbeeld van het gebruik van archiefdozen bij het opstellen van een tentoonstelling.

Je kan ook wegwerpmateriaal zoals paletten als sokkels gebruiken. © Ward Denys

Voor de tentoonstelling ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van het Sabbatinitheater vroeg het Documentatie- en Studiecentrum Maurits Gysselinck aan een etalagiste om de kostuums te schikken op een tribune die in de tentoonstellingsruimte (Theater Tinnepot) stond.

Voor de tentoonstelling 'Sport Fait(es) divers!?' in het Sportimonium werd gekozen voor sportrekken om de foto's, films, teksten en geluidsopnames te presenteren. De vormgeving werd uitgewerkt door een stagiaire architecturale vormgeving, de rekken werden ineengezet door de technische ploeg van het Sportimonium en de panelen werden bekleed door de heemkundige kring van Zemst.

Licht kan geen tentoonstelling 'maken' of een slechte vormgeving verbeteren. Het kan wel een goede opstelling totaal laten mislukken. Belangrijk is om een zuivere en heldere belichting te gebruiken. Je kan een bepaalde sfeer met de **verlichting** oproepen, maar let er op dat de tentoongestelde objecten duidelijk zichtbaar blijven. Hiervoor kan je eventueel beroep doen op een lichtdeskundige.

Als je tentoonstellingsobjecten in bruikleen krijgt, vergeet dan niet de bepalingen in de overeenkomst inzake belichting na te kijken. Sommige overeenkomsten bevatten immers richtlijnen om lichtschade te vermijden bij de belichting van (gevoelige) objecten.

Tip: Je kan met heel eenvoudige middelen voor een mooie verlichting zorgen. Zorg dan wel voor uniformiteit doorheen je tentoonstelling. Je kan bureaulampen, spots of TL-buizen in een bepaalde kleur gebruiken.

Je kan ook bureaulampen of TL-lampen gebruiken in je tentoonstelling.
© Ward Denys

Een draaiboek maken

Aan de hand van verschillende formulieren en checklists kan je een draaiboek maken dat alle informatie over jouw tentoonstelling bundelt. Zorg er voor dat alle belangrijke zaken erin aan bod komen.

- **Welk tentoonstellingsmateriaal wordt gebruikt?** Maak een lijst met alles wat je nodig hebt en waar je dit materiaal kan vinden. (download deze formulieren op www.heemkunde-vlaanderen.be)

Materiaal	Waar?	☒
Panelen	Vb. gemeentelijke uitleendienst	☐
Sokkels	Vb. uit het lokale museum	☐
Tafels	Vb. bij bestuurslid x	☐
Vitrinekasten	...	☐
Televisie		☐
DVD-speler		☐
Beamer		☐
Scherm		☐
Speciale belichting		☐
Ophanginstallatie		☐
...		☐

- **Wie heeft welke taken?** Maak in detail een overzicht van wie wanneer komt helpen.

Datum	(voor)naam	Opbouw	Onthaal	Ober	Gids	Permanentie	Onderhoud	Afbraak
30/08	Dirk Peeters	09:30						
11/09	Maria Gorris		09:00					
11/09	Isabel Dom				10:00			

- **Maak contactfiches** van elke medewerker, zodat je steeds over de juiste gegevens beschikt.

Naam	Functie	Adres	Tel/GSM	E-mail
Dirk Peeters	Archiefmedewerker	...	...	...
Maria Gorris	Deskundige			
Isabel Dom	Vrijwilliger			
...	Ambtenaar			
	Vormgever			
	Verzekeringsmaatschappij			
	Communicatieverantwoordelijke			
	...			

- **Maak een retroplanning.** Ga uit van de einddatum van het tentoonstellingsproject en plan zo de stappen die je moet zetten om er te komen. Grote onderdelen van die planning zijn:

- o Bepaling onderwerp en vooronderzoek
- o Uitwerking concept
- o Overlegmomenten
- o Promotie (verschillende kanalen en doelgroepen)
- o Opbouw tentoonstelling
- o Data tentoonstelling zelf (met eventueel opening en slotevent)
- o Extra publieksactiviteiten of -begeleiding
- o Afbraak / uitgeleende objecten terug naar eigenaar brengen
- o Evaluatie

Het is steeds handig als alle medewerkers een exemplaar van het draaiboek krijgen. Je kan een draaiboek maken voor de medewerkers die opbouwen en afbreken en een draaiboek voor zij die permanentie en toezicht houden.

Het draaiboek uitvoeren

Wanneer alle voorbereidingen achter de rug zijn, is het tijd voor het echte werk. De tentoonstellingsobjecten moeten samengebracht worden op de locatie van de tentoonstelling. Voor de objecten die je van andere eigenaars ter beschikking krijgt, maak je best een **bruikleenoevereenkomst** op.

(Een model kan je downloaden op de website www.heemkunde-vlaanderen.be)

Vraag aan de eigenaar/beheerder van de locatie of de reglementeringen omtrent **brandveiligheid** zijn nageleefd. Als die geen antwoord kan geven, vraag je best aan de lokale brandweer of zij een brandveiligheidsinspectie kunnen uitvoeren. Hou er rekening mee dat dit enige tijd in beslag neemt. Mogelijk moet je nog enkele maatregelen nemen voor de bewegwijzering of zelfs een evacuatieplan opstellen. Dit plan moet voor de opening goedgekeurd worden door de brandweer. Vraag zeker ook na hoeveel personen er tegelijkertijd het pand mogen betreden.

Naast de brandveiligheid ben je verplicht **een verzekering burgerrechtelijke aansprakelijkheid** voor jouw tentoonstelling te regelen. Die beschermt je als organisator onder meer bij een ongeval met een bezoeker. Als er vrijwilligers meewerken aan de tentoonstelling moeten ook zij verzekerd worden. Ga zeker na of je niet toekomt met de gratis verzekering die de provincies aanbieden voor vrijwilligers (100 vrijwilligersdagen per organisatie). Meer informatie vind je via de website www.vrijwilligerswerk.be onder de rubriek 'Gratis vrijwilligersverzekering'. Ook via de provinciale koepels zijn er vaak mogelijkheden om deze verzekering af te sluiten. Veel heemkringen voldoen zo aan de verplichting die sinds 2007 geldt voor vzw's en heel wat feitelijke verenigingen.

Doe ook navraag bij de gemeente of de verzekeringsmaatschappij welke andere verzekeringen verplicht zijn en welke optioneel. Bezorg de verzekeringsmaatschappij een lijst met objecten zodat deze na kan gaan of de dekking inzake brand of burgerrechtelijke aansprakelijkheid volstaan. Zo niet dient er een extra

polis te worden afgesloten. Het is ook aan te raden voor kostbare objecten een aparte verzekering af te sluiten. Objecten die je in bruikleen krijgt van organisaties of particulieren moeten eveneens verzekerd worden. Mogelijk vragen bruikleengevers een bewijs van verzekering alvorens ze hun objecten willen uitleenen. Zorg er dus voor dat je de nodige verzekeringsdocumenten kan voorleggen op het moment dat een object opgehaald wordt bij de bruikleengever.

Indien je drank voorziet voor de openingsavond of tijdens de gehele duur van de tentoonstelling zou het kunnen dat je een **drank- of eetvergunning** nodig hebt. Doe bij de gemeentelijke diensten navraag over de verplichte vergunningen en vraag naar de procedure om ze aan te vragen.

Voor het afsluiten van een straat, een tijdelijk parkeerverbod of het plaatsen van een tent moet je toelating vragen bij de bevoegde gemeentelijke dienst of bij de politie. Vermeld bij deze aanvraag de aard van het evenement, de locatie, datum, uur en de planning voor de opbouw en afbraak.

Drukwerk in de tentoonstelling

Als je een gedetailleerd zicht hebt op alle objecten die deel uitmaken van de tentoonstelling kan je alle verzamelde informatie verwerken tot **zaalteksten**. Het geheel van deze teksten vormt eveneens een prima basis voor een tentoonstellingsbrochure. Gebruik die brochure om meer achtergrondinformatie over het onderwerp mee te geven aan de bezoekers.

Breng met **titels** structuur aan in je tentoonstelling. Uiteraard heeft de hele tentoonstelling een algemene titel, maar bedenk ook voor elke onderdeel een passende titel.

Een **inleidende tekst** (A-tekst) kan op de muur of een paneel geplaatst worden en bevat een korte historische schets. Zo kan de bezoeker de tentoonstelling situeren in de tijd. Dit tekstbord moet van op enige afstand leesbaar zijn. Bepaal de juiste lettergrootte voor de tekst door verschillende lettergroottes af te printen, aan de muur te hangen en te testen welke lettergrootte het best leesbaar is. Maak de tekst niet te lang (max. 22 regels).

De **tekst bij de onderdelen van de tentoonstelling** (B-tekst) kan ook op de muur, een paneel of op papier geplaatst worden. Deze tekst beschrijft en verduidelijkt de samenhang tussen een groep van

objecten en teksten (het onderdeel van de tentoonstelling) en moet leesbaar zijn van op een armlengte afstand. Vermijd te uitgebreide teksten (max. 15 regels).

De **etiketten** bij de voorwerpen kunnen verschillende soorten informatie bevatten. Een identificatie van het object, een korte uitleg (max. 75 woorden) of een iets langere uitleg voor de belangrijke stukken (max. 100 woorden). Volgende zes vragen over elk object vind je deze teksten terug:

- Wat is het?
- Hoe oud is het?
- Wie heeft het gemaakt?
- Wie gebruikte het?
- Waar komt het vandaan?
- Waarvan is het gemaakt?
- Waarvoor dient het?

Verder kunnen ook nog **specifieke teksten** (C) geplaatst worden die een aanvulling vormen bij het object in kwestie. Ze helpen de bezoeker bij de interpretatie van het object. Deze teksten moeten leesbaar zijn van op een armlengte afstand. Druk ze evenwel kleiner af dan de B-teksten.

Vergeet zeker ook geen **colofon** waar iedereen bedankt wordt die heeft meegewerkt en waar ook de geldschieters vernoemd worden.

Promotie voeren

De beste promotie voer je lokaal en regionaal. Breng je tentoonstelling onder de aandacht van de inwoners van jouw gemeente, streek en provincie. Dit kan je op verschillende manieren doen. Een opvallende vormgeving helpt altijd om de nieuwsgierigheid van de mensen te wekken. Zorg er wel voor dat de vormgeving overeenkomt of compatibel is met de huisstijl van de tentoonstelling. Hou rekening met je doelgroepen en bepaal per doelgroep welke communicatiekanalen voor hen geschikt zijn.

We zetten enkele mogelijkheden op een rijtje:

- E-mail: door je flyer rond te mailen heb je al gauw een groot bereik, bovendien wordt een mail ook gemakkelijk doorgestuurd. Verstuur die mail ook zeker naar je eigen leden.
- Gemeentelijk infoblad en gemeentelijke kanalen: doe navraag bij de gemeentelijke diensten voor de mogelijkheden.
- Mond-tot-mondreclame: praat zoveel mogelijk over de tentoonstelling met vrienden, kennissen,

familie, ... Op deze manier bereik je een groot publiek en wakker je de nieuwsgierigheid aan.

- Sociale media zoals Facebook en Twitter zijn eenvoudige en gratis beschikbare kanalen.
- Voer je tentoonstelling ook in op de databank 'Uit in Vlaanderen' (www.uitinvlaanderen.be). Veel cultuuragenda's halen hun gegevens uit deze databank.
- Door mee te doen aan grote publieksmanifestaties zoals 'Erfgoeddag', 'Open Monumentendag', 'Nacht van de Geschiedenis' of 'Open Kerkenweekend', krijgt men publiciteit in de brochures en op de websites van deze evenementen die grote persbelangstelling krijgen. Je kan ook inspelen op lokale activiteiten en bijvoorbeeld gedurende de dorpskermis een tentoonstelling organiseren.

Voer niet enkel promotie voor de opening, maar gedurende de hele periode van de tentoonstelling. Heeft je tentoonstelling een educatief luik? Contacteer dan zeker ook de scholen in de buurt. Wil je dat bepaalde personaliteiten een kijkje komen nemen of op de hoogte zijn van de tentoonstelling, verstuur dan uitnodigingen voor de opening. Vergeet niet om op z'n minst al wie aan de tentoonstelling meewerkte ook een uitnodiging te sturen!

Tentoonstellingsmaterialen

Bij de selectie van tentoonstellingsobjecten bepaal je best meteen hoe je ze zal tentoonstellen. Je kan gebruik maken van vitrines, lijsten, panelen, sokkels of de objecten gewoon op de grond plaatsen. De materialen kan je lenen, huren of aankopen.

In de Sint-Michielskerk van Leuven werd het werk van een modern kunstenaar gepresenteerd op schilderezels. © Stichting Open Kerken

Tentoonstellen tegen de laagste prijs. Van uitleendiensten tot kringloopwinkels

Een goede tentoonstelling vergt heel wat denkwerk en de beschikbaarheid van materiaal is een belangrijk knelpunt. Veel hangt af van wat je wil bereiken en hoeveel middelen je ter beschikking hebt. Het is ook een evidentie dat je tijdens een tentoonstelling je collectie in de beste omstandigheden wil bewaren. Wie aan een laag budget werkt, moet vaak creatief zijn. Je kan materiaal uit je eigen omgeving gebruiken of ontlene (eigen bezit of via bevriende verenigingen of mensen die je kent) of je kan materiaal aankopen via privéfirma's, maar dat kost je vaak veel geld. Je kan ook zelf het nodige materiaal maken of aan een vereniging of technische dienst van de gemeente vragen om dit te doen. De uitleendiensten van provincies, gemeenten of erfgoedcellen zijn dikwijls een goed vertrekpunt. Daarnaast besteden we ook aandacht aan alternatieven zoals de kringloopwinkel. Ook daar kunnen heemkringen en lokale erfgoedorganisaties met beperkte budget terecht. Bij Kunstwerk(t) kan je dan weer goedkope standaarden en sokkels aankopen.

Uitleendiensten

Verschillende provincies, gemeenten en erfgoedcellen beschikken over een uitleendienst met allerhande soorten materiaal. Afhankelijk van hun beschikbaar budget en de keuzes die ze maken, tref je er andere zaken aan. Hun aanbod verandert regelmatig, dus het loont zeker de moeite om steeds na te kijken of er geen nieuw materiaal beschikbaar is.

Wat je op dergelijke uitleendiensten kan vinden varieert van kijkkasten, kaders, panelen, doeken, sokkels, spots, mannequinbustes, bezoekerstellers, afscheidingskoorden, ... tot een spreekgestoelte voor een opening. Bij iedere provincie kan je gratis meettoestellen ontlene om te bepalen welke maatregelen nodig zijn op het vlak van verlichtingssterkte, vochtigheid en temperatuur om je materiaal optimaal te bewaren.

Uit cijfers blijkt dat heemkundige kringen niet altijd even goed de weg vinden naar deze uit-

leendiensten. Bij de uitleendienst van de provincie Vlaams-Brabant was het aantal ontleningen aan de doelgroep erfgoed in 2011 maar goed voor 0,8 % (26 aanvragen) van het totaal aantal ontleningen.

Provinciale uitleendiensten:

(in sommige provincies werd voor specifiek museummateriaal een aparte uitleendienst voorzien)

- **Antwerpen:** www.pudm-catalogus.be, maar ook via dienst Erfgoed van de provincie: www.provant.be/erfgoed
- **Limburg:** www.limburg.be/pul, maar ook via Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed: www.erfgoedlimburg.be
- **Oost-Vlaanderen:** www.oost-vlaanderen.be/cultuur
- **Vlaams-Brabant:** www.vlaamsbrabant.be/vrije-tijd-cultuur
- **West-Vlaanderen:** www.west-vlaanderen.be/cultuur, maar ook via dienst Erfgoed van de provincie: www.west-vlaanderen.be/erfgoed

Uitleendiensten erfgoedcellen

Veel erfgoedcellen zijn nog volop bezig met het uitbouwen van een uitleendienst of hebben vooral digitale toestellen ter beschikking (camera's, scanners, beamers etc.).

Neem eens een kijkje op www.erfgoedcellen.be om uit te zoeken of de erfgoedcel in jouw buurt materiaal ter beschikking stelt.

Kringloopwinkels en kringloop-expo

Maar wat als de uitleendienst niet beschikt over het materiaal dat je nodig hebt, of wanneer de gereguleerde uitleentermijn voor jouw tentoonstelling te kort is? In dat geval kan je overwegen tentoonstellingsmateriaal aan te schaffen. Ook dat hoeft niet veel geld te kosten. Met een beetje geluk vind je precies wat je nodig hebt in de kringwinkel in jouw buurt.

Een kringwinkel heeft een aanbod van tweedehands, herbruikbare producten tegen een democratische prijs. Deze winkels werken ook met een kwaliteitsgarantie. Pas na een grondige controle en eventueel herstel, worden de producten te koop aangeboden. Als klant heb je ook 1 jaar bescherming tegen mogelijke gebreken.

Maar niet elke kringwinkel biedt ook tentoonstellingsmateriaal aan. Daarom richtten de vzw Bruggeplus en Musea Brugge enkele jaren geleden in Brugge Kringloopexpo op, een platform voor hoogstaand, herbruikbaar tentoonstellingsmateriaal. Dat platform speelt in op het fenomeen dat voor tentoonstellingen vaak nieuwe materialen worden gemaakt of aangekocht, die nadien - door gebrek aan opslagruimte - in de afvalcontainer terecht komen of in een opslagplaats stof staan te vergaren, in de hoop dat ze nog eens zullen gebruikt worden.

Kringloopexpo geeft aan dit materiaal een tweede leven. Iedereen die geïnteresseerd is, kan na gratis registratie op de website, expositiemateriaal online aanbieden of aankopen. Van elk voorwerp wordt relevante informatie geleverd zoals de afmetingen, het materiaal, het gewicht, de kostprijs en eventuele afbeeldingen. Wie niet meteen vindt wat hij zoekt, kan ook een zoekertje plaatsen. Wanneer iemand reageert op het zoekertje, blijft Kringloopexpo optreden als tussenpersoon. Op elke koop- of huurovereenkomst betaal je een commissie van 15% waarmee de werkingskosten worden gefinancierd.

‘Er zijn talloze kleine en middelgrote organisaties, culturele centra, verenigingen en particulieren op onze site actief’, zegt Rien Vandermeersch, coördinator van Kringloopexpo. ‘Op dit moment overleggen we met het Afrika-museum om hun overbodig materiaal aan te kunnen bieden wanneer hun renovatie van start gaat. De bedoeling van Kringloopexpo is uitgroeien tot een soort digitale inventaris van alle bruikbare culturele productiematerialen die in Vlaanderen en omstreken voorra-

dig zijn. Op die manier kan je op je computer meteen zien wat er in de buurt te koop of te huur is voor jouw tentoonstelling. Zowel aanbieder als vrager doen hier een financieel en ecologisch voordeel mee.’

Kringloopexpo
Wollestraat 53
8000 Brugge
info@kringloopexpo.be
www.kringloopexpo.be

Kunstwerk(t)

Bij KUNSTWERK(t) kan je stevige en goedkope sokkels aankopen. Deze sokkels zijn gemaakt uit hoogwaardig karton, die door hun vormgeving tot 100 kilo kunnen dragen, niet vervormen en veilig zijn voor fragiel werk. Je kan de sokkel zelf naar eigen behoefte en smaak aanpassen aan het object. Je kan combinaties maken: door sokkels op hun zijkant te leggen, bekom je lage niveaus waar lichte gewichten op tentoongesteld kunnen worden. Zo kan je dus volumes naar keuze maken, wat je in staat stelt je werk optimaal te tonen. De sokkel is recycleerbaar en duurzaam voor het milieu.

Afmetingen: 30 x 30 x 105 cm

Prijs: €5 per stuk

Desokkels kan je bestellen bij KUNSTWERK(t),
Bijlokekaai 7c, B-9000 Gent

Telefonisch via 09/235.22.70 of via mail:
info@kunstwerkt.be

Hendrik Vandeginste en Rob Bartholomees
Consulenten Heemkunde Vlaanderen

In deze sacristie van de Maria Hemelvaartkerk van Winksele hebben ze foto's, schetsen en plannen van de kerk en de parochie gepresenteerd met partituur-houders. © Stichting Open Kerken

Medewerkers

Een tentoonstelling maken doe je uiteraard niet alleen. Er zijn diverse medewerkers nodig om alles tot een goed einde te brengen: handige mannen en vrouwen, deskundigen die alles over het onderwerp van de tentoonstelling weten en inhoudelijk kunnen meedenken, suppoosten, gidsen, onthaalbedienden, ...

De omgang van medewerkers met bezoekers hangt af van de visie en de doelstellingen die je zelf nastreeft. Dat contact heeft een invloed op de algemene boodschap die je wil meegeven. Wil je respect afdwingen voor de tentoonstelling, dan is het belangrijk dat de medewerkers dit ook bewust tonen en zelf toepassen. Ze moeten bijvoorbeeld voorzichtig omgaan met het openen en sluiten van toegangsdeuren en vragen aan bezoekers om dat ook te doen. De houding van de medewerkers straalt immers af op de bezoekers. Informeer de medewerkers daarom heel goed over de praktische en inhoudelijke aspecten van de tentoonstelling.

Voorzie tijdens de voorbereidingsperiode enkele momenten om de medewerkers te brieven. Op deze manier maak je alvast kennis met de medewerkers. Je kan per groep (gidsen, onthaal, permanentie, ...) een aparte briefing houden.

Zorg ervoor dat alle medewerkers jouw draaiboek krijgen. Zo voorkom je verwarring en weet iedereen waar hij of zij aan toe is. Denk ook goed na over een geschikte bedanking voor de (vrijwillige) medewerkers.

Pers

Om de pers naar je tentoonstelling te lokken stuur je een persbericht uit met een aantrekkelijke afbeelding of foto. Vermeld altijd een contactpersoon waar journalisten terecht kunnen met vragen. Het is een goed idee om een persverantwoordelijke aan te duiden zodat alle communicatie correct en eenvormig is. Je kan ook een persmoment organiseren waarop het opzet van de tentoonstelling uit de doeken wordt gedaan. Een geleid bezoek aan de tentoonstelling is dan een must.

Toegankelijkheid voor doelgroepen met een beperking

Streef er naar om de tentoonstelling voor iedereen toegankelijk te maken. Dit wil zeggen: ook voor personen met een visuele of motorische handicap. Om zeker te zijn dat ook zij de tentoonstelling kunnen bezichtigen, kan je enkele personen uit het werkveld tips vragen. Neem bijvoorbeeld contact op met de provinciale steunpunten voor toegankelijkheid:

- Provinciebestuur Antwerpen - Steunpunt Toegankelijkheid
Boomgaardstraat 22/101, 2600 Berchem
03/240.61.90
- Provinciebestuur Limburg - Steunpunt Toegankelijkheid
Universiteitslaan 1, 3500 Hasselt
011/30.57.40 - toegankelijkheid@limburg.be
- Provinciebestuur West-Vlaanderen - Steunpunt Toegankelijkheid
Koning Leopold III-laan 41, 8200 Sint-Andries
050/40.31.80 - toegankelijkheid@west-vlaanderen.be
- Provinciebestuur Vlaams-Brabant - Steunpunt Toegankelijkheid
Provincieplein 1, 3000 Leuven
016/26.73.91 - gelijkekansen@vlaamsbrabant.be
- Provinciebestuur Oost-Vlaanderen - Steunpunt Toegankelijkheid
Gouvernementstraat 1, 9000 Gent
09/267.75.85 - welzijn@oost-vlaanderen.be

Kindvriendelijke tentoonstellingen

Als je de jonge bezoekers iets wil meegeven dat ze nog lang zullen onthouden, kan je met opdrachtenblaadjes of -boekjes werken. Ze bouwen spanning op en houden de aandacht vast. Stel enkele vragen op over de objecten in de tentoonstelling. Door de opdrachten zullen ze de objecten op een andere manier bekijken. Ouders kunnen dit ook gemakkelijk zelf begeleiden en tegelijkertijd rustig rondkijken en van het bezoek genieten. Zorg dat de opdrachten niet schoolser zijn dan op school en geef ze een ludieke toets. Laat de opdrachten zeker ook nalezen door een nog werkende leerkracht of door een leider van de jeugdbeweging. Je kan ook een aantal kleurplaten voorzien die de kinderen ter plekke kunnen inkleuren. Die kunnen nadien een plaatsje krijgen in de tentoonstelling.

Integreer een paar panelen in jouw tentoonstelling op maat van kinderen. Gebruik steeds korte en eenvoudige zinnen en maak de panelen herkenbaar door een felle kleur. Vergeet hen ook niet op kindelhoogte te plaatsen.

Een rondleiding voor kinderen kan je laten uitvoeren door een gids die verkleed is en verhalen vertelt over de objecten. Kinderen vinden dat verhalend aspect altijd leuk: wat is er vroeger met een object gebeurd en waarvoor werd het gebruikt? Geef hen een draagbaar kussentje mee zodat ze rustig kunnen zitten om iets beter te bekijken of om een opdracht uit te voeren.

Deze handige brochures van FARO helpen je om je tentoonstelling op maat van families met kinderen uit te werken.

Opbouw van de tentoonstelling

Eén tot drie weken voor de opening begin je best met promotie te voeren. Je kan vrijwilligers laten flyeren op allerlei evenementen of op druk bezochte plaatsen. Je kan ook flyers of affiches verdelen in de bibliotheek, het gemeentehuis of bij de lokale middenstand. Flyers bij dokters, beenhouwers en bakkers zijn zeker een goed idee. Je kan ook wat extra creativiteit aan je flyer geven door er bijvoorbeeld een doosje of een hoedje van te maken of door informatie op broodzakken te laten drukken. Zoek indien mogelijk een link met de inhoud van de tentoonstelling.

De heemkundige kring 'De Oost-Oudburg' liet bierviltjes drukken en verspreiden in lokale cafés om hun tentoonstelling over volkscafés in Destelbergen te promoten. ©Louis Gevaert

Je kan ook een vrijwilliger met een sandwichbord de straat opsturen en vragen dat hij de mensen persoonlijk aanspreekt. © Ward Denys

Start met de opbouw van de tentoonstelling en laat je daarbij helpen. Verdeel de taken volgens de beschikbaarheid van de medewerkers. Zorg ervoor dat iedereen een taak krijgt die geschikt is voor hem of haar (opbouw, permanentie, afbraak, ophalen en terugbrengen van materiaal). Zet deze taakverdeling in een draaiboek zodat iedereen dit kan raadplegen.

Neem contact op met de eigenaars van de objecten om de afspraken nog eens te overlopen. Zo ben je zeker dat alles tijdig arriveert. Giet het ophalen van de objecten in een duidelijk schema. Voeg een korte beschrijving en een foto toe aan het schema. Zo kunnen de ophalers een eerste controle doen en brengen ze zeker het juiste object mee. Laat ook foto's van de objecten maken bij de ophaling. Zo kan achteraf geen discussie ontstaan over al dan niet aanwezige schade. Deze foto's kunnen ook gebruikt worden voor de verzekering.

Schik eerst de tentoonstellingsmaterialen zoals vitrines, standaarden, sokkels en ophanginstallaties volgens het plan. Doe eerst al het 'vuile' werk zoals gaten boren, schilderen en lijmen. Denk ook aan de verlichting die je eventueel nog moet voorzien. Plaats de objecten pas als alles goed staat opgesteld en als alles proper gemaakt is. Begin met het grootste object, het meest waardevolle komt pas als laatste aan de beurt. Zorg er steeds voor dat alle objecten veilig staan en niet kunnen omvallen. Zorg voor bewaking tijdens, maar ook na de uren van de tentoonstelling, bijvoorbeeld door een nachtwaker of een alarmsysteem. Het gebouw steeds goed afsluiten is een must.

Op **de laatste dag voor de opening** hoef je dan alleen nog eens alle belangrijke zaken te overlopen. Staan de objecten op de juiste plaats opgesteld? Liggen alle etiketten bij het juiste object? Brief alle medewerkers een laatste keer, zodat zij weten wat hen te doen staat op de opening en daarna.

Tijdens de tentoonstelling

Zorg dat je gedurende de hele **opening** bereikbaar bent en vang prominenten en pers op. Plaats materiaal zoals een toog, tafeltjes of zitbanken als je een drankje en een hapje voorziet.

Voer tijdens de hele duur van de tentoonstelling verder promotie, bijvoorbeeld door wegwijzers aan te brengen om voorbijgangers nieuwsgierig te maken. Zorg dat er steeds iemand aanwezig is waar bezoekers vragen aan kunnen stellen, liefst iemand die voldoende kennis heeft over het onderwerp en de locatie. Houd de tentoonstelling netjes en proper.

Als een journalist langskomt, kan hij best te woord worden gestaan door de verantwoordelijke van de tentoonstelling of de persverantwoordelijke. Op die manier vermijd je dat er foutieve informatie wordt meegedeeld.

Voorzie een gastenboek waarin alle bezoekers hun impressies kunnen neerpennen. De reacties die je hierin terugvindt, kunnen meegenomen worden in de evaluatie.

Na de tentoonstelling

Het einde van de tentoonstelling betekent de start van de afbraak. Begin met de controle van alle objecten. Verpak ze opnieuw en lever ze terug af bij de eigenaars. Zorg dat je hier een bewijs van krijgt, zodat achteraf geen discussie kan ontstaan. Pas als de objecten verwijderd zijn uit de ruimte, kan je alles verder leeghalen en schoonmaken.

Dit is het geschikte moment om de eindafrekening te maken en te bekijken hoeveel alles tot nu toe heeft gekost en opgebracht. Gebruik hiervoor de begroting die je voor de tentoonstelling opmaakte en constant hebt aangevuld.

Organiseer een bedankingsfeestje voor alle medewerkers, sponsors en bruikleengevers. Gebruik dat moment ook om de tentoonstelling formeel te evalueren.

Sandy Vanhandenhove, Daphné Maes,
Marijke Van Looy en Leen Breyne

Meer lezen

BESSEMANS, A., *Leesbaarheidsonderzoek betreffende museumteksten in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel*, Xios Hogeschool Limburg, 2005.

DAENEN, R., *All in*. Cultureel erfgoed voor het hele gezin, Brussel, 2007. (online raadpleegbaar via www.faronet.be)

DAENEN R. en VAN GENECHTEN H., *'t Zit in de familie*. Cultureel erfgoed vanuit gezinsperspectief. Brussel, 2010. (online raadpleegbaar via www.faronet.be)

DE JONG, A. en VAN OOST, V., *Handleiding voor het maken van interactieve kijktochten*, 2004.

DHONT, F., *Draaiboek opstarten van een cultureel project*, Leuven, 1999.

MELLAERTS, D., DEWITTE, J. en JACOBS, R., *Ongeziene rijkdom*. Blinde en slechtziende bezoekers openen de blik op kunst en erfgoed, 2009.

Praktijkboek voor tentoonstellers, Kunstwerk(t), 2009 (10 euro, te bestellen via info@kunstwerkt.be)

Van aanwinst tot zaaltekst. Hoe beheer je een collectie lokaal erfgoed? Heemkunde Vlaanderen – Stuurgroep Lokaal geheugen, Mechelen, 2008 (10 euro, te bestellen via info@heemkunde-vlaanderen.be).

VERLINDEN, J., *Het schrijvende en beschrijvende museum: zaalteksten, muurteksten, kernteksten of beeld zonder tekst*, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2001.

Checklist: Tentoonstellen

Locatie ...		☒
Beschikbare oppervlakte	m ² :	☐
Stopcontacten	Aantal:	☐
Ramen	Aantal:	☐
Deuren	Aantal:	☐
Staat van ondergrond		☐
Verlichting		☐
Water		☐
Toilet		☐
Verdieping	-1 / 0 / 1 / 2 / 3 / 4 / ...	☐
Bereikbaarheid	Te voet / fiets / auto / aanhangwagen / openbaar vervoer	☐
Toegankelijkheid		☒
Trappen		☐
Hellingen		☐
Lift		☐
Breedte deuren	cm:	☐
Blinden		☐
Rolstoel		☐
Kinderwagens		☐
Senioren		☐
Administratie		☒
Brandverzekering		☐
Goedkeuring brandweer		☐
Burger. aansprakelijkheid		☐
Vrijwilligers		☐
Drankvergunning		☐
Verzekering voor bruiklenen		☐
Tentoonstellingsmiddelen		☒
Panelen	Aantal:	☐
Sokkels	Aantal:	☐
Vitrines	Aantal:	☐
Tafels	Aantal:	☐
Stoelen	Aantal:	☐
Belichting	Aantal:	☐
Ophanginstallatie		☐
Audiovisueel materiaal		☒
Beamer	Aantal:	☐
PC	Aantal:	☐
Projectiescherm	Aantal:	☐
DVD-speler	Aantal:	☐
CD-speler	Aantal:	☐
Televisie	Aantal:	☐
Geluidsversterking		☐

Filmpjes in de erfgoedpraktijk

In een film kan een organisatie zich uitdrukken in beeld en klank en dat is een krachtige manier om het doelpubliek te bereiken. Er is helaas maar één manier om filmpjes te leren maken: het zelf doen! In de volgende bladzijden zijn een aantal tips te vinden die van pas kunnen komen als je zelf een productie wil opzetten.

Hoe begin je aan een film?

Op deze vraag volgen meestal twee andere vragen: ‘Wat ga je maken?’ en ‘Wat wil je vertellen?’. Het antwoord op die twee vragen weet je best vóór je aan de effectieve productie begint. Niets is zo vervelend als een filmmaker die niet weet welke boodschap hij wil vertellen. De ervaring leert bovendien dat uitspraken als ‘dat lossen we wel in de montage op’, in de praktijk niet altijd blijken te werken. Stel je voor dat een bakker zijn brood ook niet meer lekker hoeft te laten smaken, omdat mensen er toch beleg op smeren.

We zijn met z’n allen door de jaren heen zo gewend geraakt aan het bekijken van beelden dat we er niet meer bij stilstaan hoeveel mensen er aan gewerkt hebben. Wist je dat aan een doordeweekse nieuwsuitzending zo’n zestig mensen per dag werken? En dat het maken van een doorsnee speelfilm al gauw twee miljoen euro kost?

Wat ga je maken?

Een informatieve film die de inwoners van een gemeente wegwijs maakt, vraagt een diepgaand onderzoek. Qua tijdsinvestering is twee à drie jaar zeker geen luxe. Om de schatten van de samenleving in beeld te brengen heb je de goedkeuring van de betrokken instanties nodig. De medewerking van de lokale heemkundige kring komt hier zeker van pas. Je kan ook te rade gaan bij de theatergezelschappen in je buurt en bij een goede auteur waarmee je op dezelfde golflengte zit.

Oefening baart kunst. Zo’n goede oefening is het filmen van een doordeweekse gebeurtenis in je dorp, zoals een doop of een huwelijk. Het zijn unieke gelegenheden om te leren hoe je een ‘one-

shot-event’, waar je maar één kans krijgt om alles te filmen, in beeld kan brengen. Je kan moeilijk vragen aan het bruidspaar om het ‘ja-woord’ nog eens over te doen. Je leert er veel uit de fouten die je maakt, zoals filmen van voeten of een overvloed aan nietszeggende beelden van een koud buffet.

Wat wil je vertellen?

Om concreet te vertellen wat je wil maken kan je gebruik maken van een ‘elevator pitch’, waarbij je in één zin vertelt (de tijd die je hebt tussen het in- en uitstappen van een lift), wat je gaat maken.

Bijvoorbeeld:

- Ik maak een verslag van de reuzenstoet in het dorp zodat je in een fragment van drie minuten de belangrijkste dingen hebt gezien.
- Ik maak een huwelijksverslag van mijn kleindochter in de vorm van een videoclip.

Het scenario

Elk goed verhaal bevat een begin, een midden en een einde, dat wisten de Grieken 2500 jaar geleden ook al.

In Hollywood houdt men rekening met drie elementen:

1. De personages moeten duidelijk zijn voor elke leek.
2. Elk verhaal moet van bij aanvang een doel, verlangen of hamvraag in zich hebben.
3. Conflicten houden de kijker of lezer geboeid. De ideale conflicten zijn 'points of no return' of keuzes tussen leven en dood.

De productie

Eens je vastberaden een keuze hebt gemaakt en voldoende onderzoek hebt gedaan naar correcte informatie en de haalbaarheid van je project, kan je beginnen met de praktische planning.

Een mogelijkheid is om alle bouwstenen bij elkaar te zoeken en alles stelselmatig en chronologisch op te bouwen. Een andere in het huidige mediaveld veel gebruikelijkere methode is het 'retroplannen', waarbij van achter naar voor wordt gewerkt.

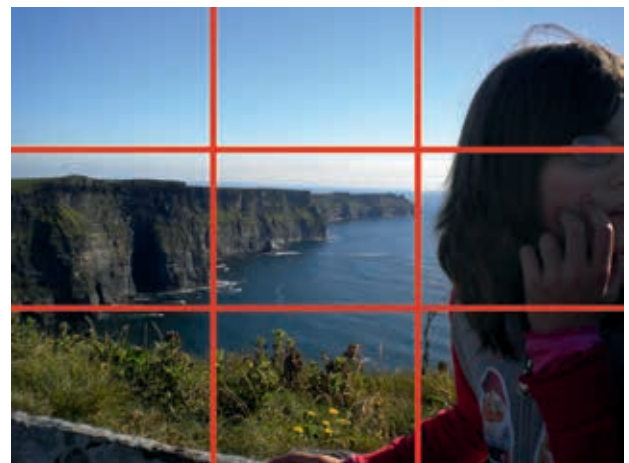
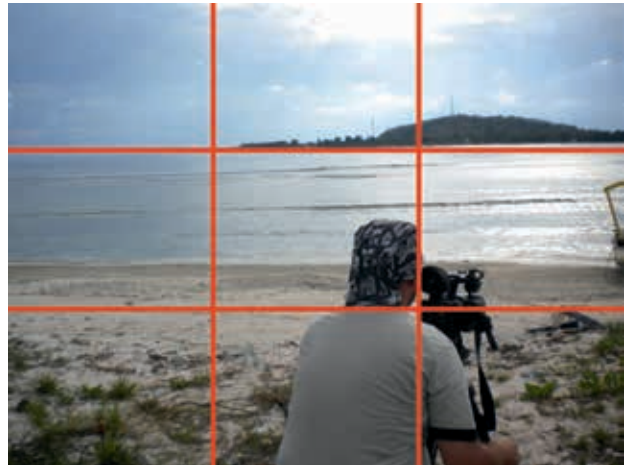
In dit proces kruipt heel wat tijd. Je moet de juiste acteurs of figuranten vinden, geschikte opnamemomenten, toelating krijgen om op bepaalde plaatsen te mogen filmen, goede helpers vinden, enzovoort.

Het draaien

Enkele concrete tips voor tijdens de opnames:

- Zoom niet tijdens het opnemen.
- Let op voor storende elementen zoals brandblussers.
- 'Boten, beesten en baby's', de 3 'B's', laten zich moeilijk regisseren.
- Let op de hoofdruimtes en de kijkrichtingen bij interviews: gebruik daarvoor de 'derdenregel' of de 'gouden snede'. Deel het beeld in 9 gelijke vlakken door middel van twee horizontale en twee verticale lijnen op het beeld. Kadreer nu zodanig dat het belangrijkste onderwerp van jouw beeld zich op een van de vier kruispunten van die lijnen bevindt. Oordeel zelf maar welke van de voorbeelden goed of minder goed zijn.
- Bepaal je kader voor je op de opnameknop drukt.
- Snij foto's van mensen zoveel mogelijk af op de gewrichten, bijvoorbeeld tot aan de ellebogen.
- Film extra shots om onvoorziene montageproblemen op te lossen.
- Problemen oplossen via een montage moet je echter proberen te vermijden.
- Gebruik zoveel mogelijk een statief.

De aslijn

Het respecteren van de aslijn vergemakkelijkt de montage. Die regel zegt dat je opnames aan één en dezelfde kant moet houden bij bewegende objecten. Zo zal een bepaalde auto altijd van links naar rechts in beeld rijden als elk shot langs de linkerkant van de weg is gedraaid. Doe je dat niet, dan zal diezelfde auto plots van rechts naar links rijden, wat voor de kijker fout en bizar zal aanvoelen.

Een ander voorbeeld is dat van een voetbalmatch. Als je een denkbeeldige lijn trekt van de ene goal naar de andere, moeten alle camera's langs dezelfde kant van die lijn opgesteld staan, zodat de ploegen steeds in dezelfde richting spelen. Althans, toch voor 45 minuten want na de rust draait alles om.

Ook in een gesprek tussen mensen is diezelfde aslijn, van de ene neus naar de andere, van groot belang om de juiste kijkrichting van de personen in beeld te garanderen. Het volstaat om hierin je buikgevoel te vertrouwen. Tijdens het herbekijken zal je snel genoeg merken wat er fout zit. Als je zelf het gevoel hebt dat er iets niet pluis is, zal de kijker dat gevoel waarschijnlijk ook hebben.

De montage

Zelfs degelijke videomonteurs zijn geen tovenaars: je kan van slechte opnames geen goede film maken. Het is ook onmogelijk om de perfecte montagesoftware te benoemen. Alles hangt af van de routine en de ervaring van de monteur. Wanneer je er mee start, moet je jezelf de tijd gunnen om de mogelijkheden te leren kennen. Zo maar snel even iets afwerken zal jammer genoeg niet lukken.

Tegenwoordig is er heel wat software beschikbaar die pretendeert eenvoudig in gebruik te zijn. In veel gevallen is de software echter niet zo eenvoudig als wordt beweerd. In de meeste computers vind je nu standaard eenvoudige programma's zoals Windows Movie Maker of Apple iMovies.

Wanneer je toch iets meer wil doen met je beeldmateriaal moet je uitkijken naar betaalbare software. Die heb je al voor minder dan 100 euro. Voor de meer gevorderden bestaat er software zoals Adobe Premiere Pro, Avid en Apple's Final Cut Pro.

De culturele erfgoedsector heeft een overeenkomst gesloten met Adobe voor een goedkopere aankoop voor leden (via www.sumika.be). In sommige gevallen betaal je daardoor slechts 10% van de winkelprijs.

De vertoning

Digitale media zijn het middel bij uitstek om snel en aangepast te broadcasten. Denk maar aan websites zoals Youtube (www.youtube.com) waarmee je in een mum van tijd filmpjes op het internet kan plaatsen en verspreiden over heel de wereld.

Luc Verbeeck
Meer informatie? luc@tropical.be

Activiteit in de kijker

Nacht van de boormeesters

Door praktische omstandigheden kon heemkundige kring 'De Griffioen' van Dessel niet deelnemen aan de 'Nacht van de Geschiedenis' op 19 maart. Daarom besloten ze samen met het Davidsfonds op 5 april hun eigen 'Nacht van de Boormeesters' te organiseren.

Het thema was dit jaar 'vakmannen' en die zijn er volgens de heemkundige kring in Dessel veel te vinden. Desselse vakmannen en -vrouwen die nog altijd tot ver buiten de grenzen van de gemeente bekend zijn, dat zijn de werknemers van de bedrijven Smet en GEBO.

De geschiedenis van deze bedrijven, gespecialiseerd in alle mogelijke booractiviteiten, stond centraal. De organisatoren deden hun uiterste best om de avond zo multimediaal mogelijk te maken. In totaal werden twee voorstellingen georganiseerd, een om 14u en een om 20u die in totaal zo'n 350 bezoekers trokken.

'We hebben gebruik gemaakt van honderden oude foto's en filmmateriaal', zegt Luc Damen, voorzitter van 'De Griffioen'. 'Daarnaast toonden we ook een video waarin een aantal oud-werknemers van SMET geïnterviewd werden. Deze werd gemaakt door Digicat en is ook te zien op hun website.'

De firma Smet werd opgericht door Alfons Smet rond 1900. Volgens de overlevering hield hij zich met meer dan één zaak bezig. Hij was maalder, verkocht en herstelde fietsen, was schrijnwerker en smid en had een eigen likeurstokerij. Toen hij ook putten ging boren, legde hij de basis voor wat nu Smet-Boring is, een familiebedrijf met 450 werknemers gespecialiseerd in ondergrondse technieken.

De familie Smet was niet de enige in Dessel die actief werden in de sector van de putboringen. De firma GEBO werd in 1949 opgericht door Nand Geboers. Vandaag is GEBO een modern familiebedrijf, gespecialiseerd in het uitvoeren van grondboringen voor grondwaterwinningen en energietoevoeringen in binnen- en buitenland. Er werken 45 mensen.

'We hadden niet alleen het geluk dat beide bedrijven innovatief zijn geweest', zegt Damen. 'Maar ook dat ze beschikten over een rijk en oud archief. En als toemaatje kreeg elke bezoeker twee exclusieve postzegels met een afbeelding van de bedrijven.'

Drie generaties steenkappers Culot

Tijdens de voorbije 'Nacht van de Geschiedenis' organiseerden 'Davidsfonds Londerzeel-Centrum en Steenhuffel' en de heemkundige kring 'Sint-Kristoffel' samen een succesvolle activiteit rond de steenhouwerambacht. Op het programma stond een rondleiding door Marcel Culot. Hij leidde de bezoekers door zijn bedrijf dat gespecialiseerd is in grafzerken. Culot is al de derde generatie in een familie van steenkappers.

Marcel Culot (midden, groene trui) vertelt de bezoekers meer over de steenhouwerambacht.

Speciaal voor de elfde 'Nacht van de Geschiedenis', werd een tijdelijke tentoonstelling georganiseerd in het natuursteenbedrijf Granidesign van de kinderen Culot. Elke vereniging had zijn specifieke taken. De Londerzeelse Davidsfondsafdeling stond in voor de organisatie. De heemkundige kring ging aan de slag om de geschiedenis van de familie te achterhalen. Daarvoor kregen ze ook ondersteuning van Epitaaf, de vereniging voor funeraire archeologie. De samenwerking tussen deze verenigingen kent een lange voorgeschiedenis.

'Tijdens de Nacht van de Geschiedenis in 2010 rond het thema "Op leven en dood", organiseerden we al samen een rondleiding op het kerkhof', zegt Lydia Metdenancx, bestuurslid van de Heemkundige Kring Sint-Kristoffel en voorzitter van de Londerzeelse Davidsfondsafdeling. 'Tijdens deze rondleiding viel het op dat veel grafzerken de vermelding "Culot" droegen. Bij onderzoek naar de oorsprong van deze familienaam bleek dat de familie al drie generaties lang in Londerzeel als steenkappers actief waren. Vandaar kwam dus de inspiratie voor deze activiteit.'

Met als vertrekpunt de vier generaties Culot in Londerzeel werd de geschiedenis, evolutie en materiële cultuur van het bewerken van steen beschreven. De tentoonstelling rond het thema 'Steenkappers vroeger en nu' vestigde de aandacht op de streek van hun loopbaan: Ath-Soignies. Ook de sociale huisvesting voor steenkappers, het steenhouwermaterieel en de diversiteit in modellen van graftekens kwamen aan bod.

Marcel Culot zorgde voor uitleg bij de tentoonstelling. Hij vertelde hoe de familie in Londerzeel kwam en zich toelegde op de ontwikkeling van grafmonumenten. Dit alles werd visueel voorgesteld door de stamboom van de familie Culot, samengesteld door Laurent Vrijders. De avond werd afgesloten met een stijlvolle receptie.

Laurent Vrijders geeft de bezoekers uitleg bij de stamboom van de familie Culot.

De vierde generatie werkt momenteel in het modern natuursteenbedrijf Culot Granidesign dat optrad als gastheer en zo het sluitstuk naar de toekomst vormde. Het atelier met hypermodern machinepark deed dienst als tentoonstellingsruimte, wat zowel zorgde voor een mooi contrast tussen vroeger en nu en de continuïteit van het steenhouwerambacht belichtte.

De avond bij de steenkapperfamilie was zo'n succes, zowel voor de medewerkers, de gastfamilie als voor de deelnemers dat er binnenkort nog een bezoek aan de carrières op het programma staat.

Margot Cosemans

Websites:

www.londerzeel.davidsfonds.be
www.epitaaf.be
www.granidesign-culot.be
www.davidsfonds.be/nacht

Putte en Heist herdenken Jozef Weyns

Op 4 april was het dag op dag 100 jaar geleden dat Jozef Weyns werd geboren. Weyns was een heemkundig pionier en de eerste conservator van het Openluchtmuseum Bokrijk. Zowel in de gemeente Putte als in Heist zijn er dit jaar heel wat initiatieven.

Weyns studeerde aan de Rijksuniversiteit van Gent en werkte nadien enkele jaren als wetenschappelijk medewerker aan het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren en als attaché aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel. In 1953 begon hij aan de bouw van het Openluchtmuseum Bokrijk.

Hij ontwierp de algemene aanleg volgens het nederzettingprincipe, waarbij gebouwen worden ingeplant in hun eigen landschappelijk kader en omringd worden door kleinschalige omgevingselementen zoals hagen, een bornput, de moestuin, een boomgaard, ... De andere openluchtmusea in Europa volgden dit voorbeeld.

Putte

In Putte werd al heel wat georganiseerd. Zo was er onder meer een winterwandeling van de dienst Toerisme en de Jozef Weynsschool en een gedichtendag van de Putse lokale dichters die naast hun eigen werk ook een selectie van dichtwerken van Weyns brachten.

‘Momenteel loopt in de bibliotheek van Putte ook een tentoonstelling rond Weyns’, zegt Robby Goovaerts, cultuurbeleidscoördinator van Putte. ‘En in juni trekken bijna 800 Putse senioren richting Bokrijk. Een mooier eerbetoon kan je wellicht niet bedenken voor deze grote heemkundige.’

Ook bij de vzw Ter Speelbergen – Heem – Dr. Jozef Weyns staat nog heel wat op het programma. ‘Met erfgoeddag halen we de kinderspelen uit de tijd van Weyns van onder het stof’, zegt Katelijne Weyns van Ter Speelbergen. ‘Denk maar aan spelen zoals het reeplopen, kikkelen, touwspringen en steltlopen.’

‘In oktober houden we als hoogtepunt een slotviering waar het nieuwe boek Brieven uit Bokrijk en Speelbergen, handgeschreven brieven van Dr. Jozef Weyns wordt voorgesteld. Dit boek werd samengesteld en toegelicht door historicus en schoonzoon van Weyns, Robert Lenaerts.’

Eremerk

Ook Heemkunde Vlaanderen herdenkt Jozef Weyns nog jaarlijks, door de uitreiking van het Jozef Weyns-eremerk, dat in 1984 werd ingesteld. Die prijs gaat naar iemand die zich op het vlak van de heemkunde uitzonderlijk verdienstelijk heeft gemaakt.

